

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК III

СЕРПЕНЬ — 1952 — AUGUST

Ч. 31.

Володимир Сосюра

КИЇВ.

Тучі день давно розвіяв,
і над хвилями цвіте
Київ, Київ, Київ, Київ,
Наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

Наче здійсненні мрії,
із руїн росте, росте
Київ, Київ, Київ, Київ,
Наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

Ми з тобою все зумієм,
любим ми тебе за те,
що ти Київ, Київ, Київ,
наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
горде місто слави,
сонця і пісень!

А нахлинуть орди злії, —
все удар наш розмете
та за тебе Київ, Київ,
наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
молодий наш день,
Горде місто слави,
сонця і пісень!

На фоті: Будинок Центральної Ради на Володимирівській вул. в Києві.

ПОРАДИ У ВАШИХ ПЕРСОНАЛЬНИХ БАНКОВИХ СПРАВАХ....
ЯК ВИГОТОВИТИ ЧЕК? ...одна із серії

Тому, що деякі нові поселенці в Канаді не є належно ознайомлені з канадійськими банковими формулярами, ми радо подаємо декілька вказівок, як саме треба правильно виготовити чека.

1. Тут ставимо дату виставлення чека.
2. На цьому місці можете вписати порядкове число виставленого Вами чека, занотовуючи водночас те число на тій половинці чека, яка залишається у Вас; це влегше контролю виплачених сум. Вписуючи чек із Вашого рахунку, не забудьте подати ч. того рахунку.
3. Перед вписуванням чека впевніться, чи він виданий Вашим відділом бан-

ку, у якому маєте свій рахунок.

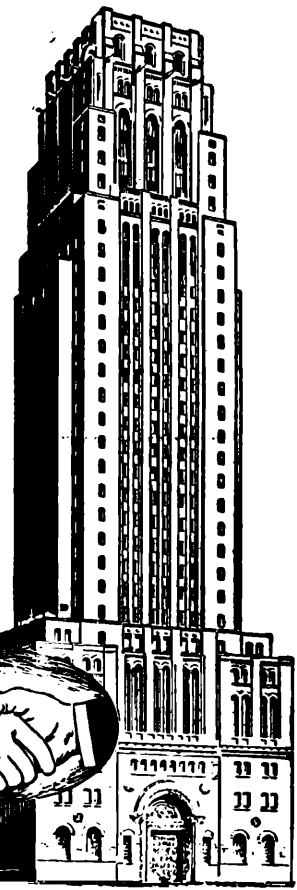
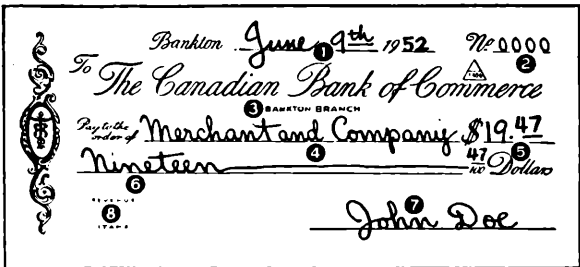
4. Тут напишіть ім'я та прізвище особи чи назву фірми, для якої призначені ці гроші.

5. Суму грошей числами виписуйте безпосередньо коло знаку \$. При тому подбайте, аби числа 1, 4 та 7 були написані в Канаді так, як це бачите на ілюстрації.

6. Суму грошей словами виписуйте якнайбільше зліва, а незаповнене місце в тій лінії перекресліть, щоб ніхто не міг збільшити тієї суми, додаючи одне слово перед або після неї. Вважайте, щоб сума числами і словами була однаковою.

7. Ваш підпис повинен бути чіткий і якнайбільш зближений до зразка підпису, що його Ви подали до картотеки Вашого банкового відділу.

8. Тут наліпіть податковий або поштовий значок: 3-центовий, якщо чек виставлений на суму не більшу як 100 дол., а 6-центовий, якщо сума більша як 100 доларів.

The Canadian Bank of Commerce

Вітає Вас...

ГОЛОВНА КОНТОРА
В ТОРОНТО

ПОНАД 600 ВІДДІЛІВ У КАНАДІ.

НОВІ КНИЖКИ:

1. Смотрич Олекс. — "ВИБРАНЕ", 91 стор. \$1.00.
2. Кобилянська Ольга — "У НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА", 189 стор. вел. формату — \$1.50.
3. Гайворонський М. — "ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ ДЛЯ МОЛОДІ", стор. 140 великого формату, з нотами й ілюстраціями — \$3.75.

Замовляти:

"NOWI DNI", Box 452, Term. "A"
 Toronto, Ont., Canada.

ПОБРАТИМИ - ВОЯКИ!

29 травня ц. р. помер командарм ген.-полк. М. Омелянович - Павленко.

Український Воєнно-Історичний Інститут, для вшанування покійного, має замір видати окремим збірником спогади учасників збройних змагань про нього.

До Вас усіх прохання: напишіть і пришліть Інституту свої спогади для вміщення у збірникові.

Адреса: 50 Кемпбелл Аве., Торонто, Онт., Канада.
 Дирекція Інституту.

"НОВІ ДНІ"

Універсальний ілюстрований місячник. Видає в-во "Нові Дні", головний редактор — Петро Волиняк.

Умови передплати:

Канада — річна: \$3.00, піврічна: \$1.75.
 ЗДА — річна: \$3.00 американських, піврічна: \$1.75 американських.

ЗМІНА АДРЕСИ: 10 центів (можна канадійськими поштовими марками).

Замовлення і гроші слати на адресу:

NOWI DNI
 Box 452, Term. "A"
 Toronto, Ontario, Canada.

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії: Mr. T. Seliger,
 10 Pool Str.
 Bolton, Lancs., England.
 Передплата в Англії: річна — 1½ фунта.

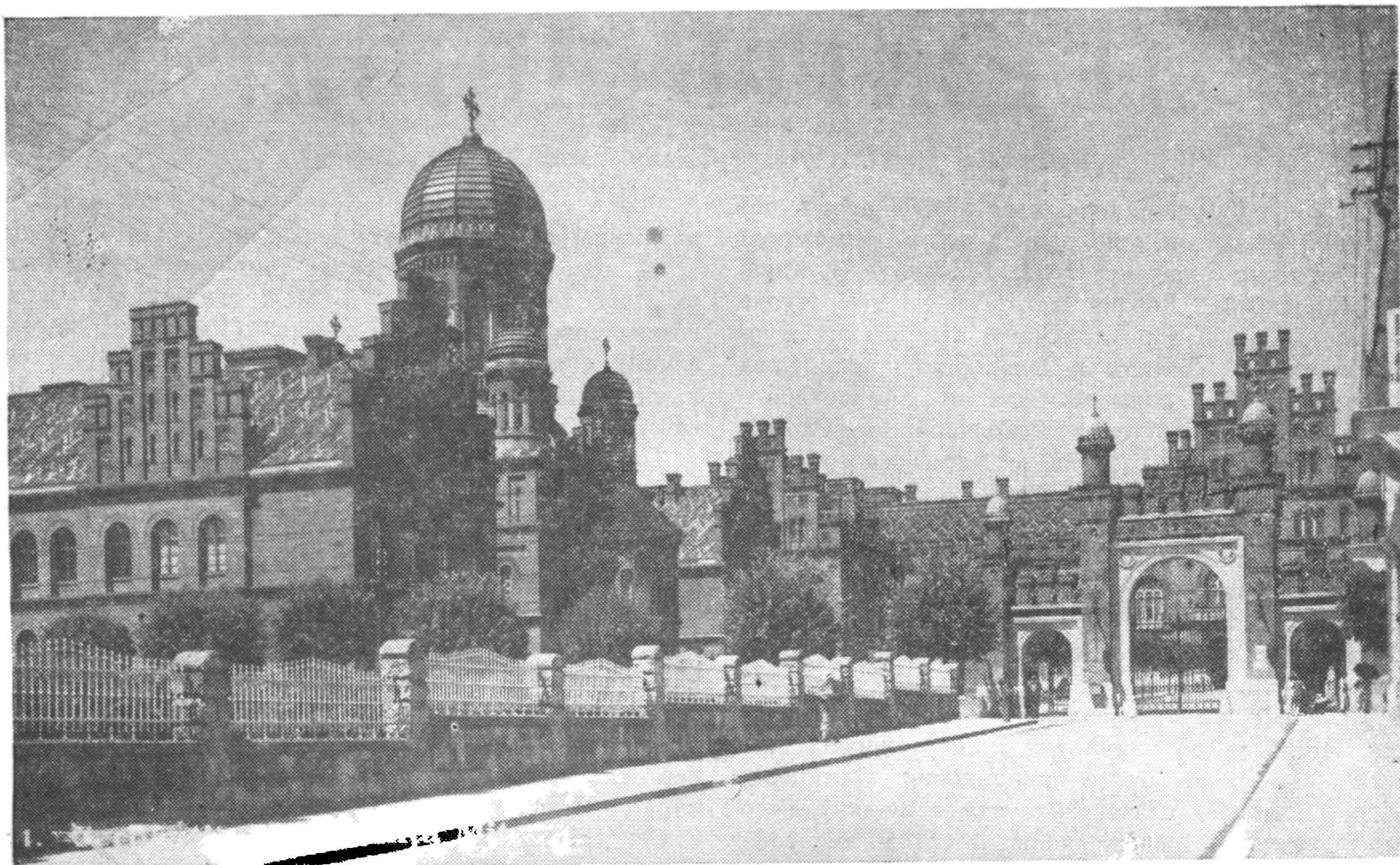
В Аргентині: "Peremoha"
 25 de Mayo 479 (26)
 Buenos Aires,
 Argentina.

Передплата в Аргентині: річна — 25 пезів, піврічна — 15 пезів.

В Австралії: Miss O. Odlyha
 G. P. O. Box 933 H, Adelaide, S. A.
 Передплата в Австралії: річна — 1½ фунта.

"Nowi Dni", a Ukrainian Monthly. Editor: Petro Wolyniak.

Address: Nowi Dni, Box 452, Term "A", Toronto, Ont., Canada

На нашому фоті — Митрополича Палата в Чернівцях на Буковині. Збудував її чеський архітект Йосип Главка в рр. 1840-1870, в часи митрополитування першого Буковинського митрополита Євгена Гакмана, українця родом з с. Васловівці недалеко від Чернівців. Вся резиденція збудована в готицькому та візантійському стилях, прекрасно оздоблена малярством та різьбою на цеглі. Матеріалом для будови був камінь з Кришатицьких кар'єрів та білий пісок з Вікна над Дністром.

На правому боці Палати розташовано Теологічний факультет, що був частиною Чернівецького університету, Семінарська церква для війська, у якій співав богословський хор. На другому поверсі — бурса та велика й багатюща богословська бібліотека.

У середній частині була консисторія, що складалася

з трьох відділів: 1. Церковного, 2. Культосвітнього та 3. Фінансово-господарчого. На другому поверсі центральної частини Палати розташована чудова синодальна зала, на стінах якої було зображено всі Вселенські собори, а також і друга зала — з портретами Марії Терези та Йосипа II, що за його починком було створено "Релігійний греко-православний фонд". Крім того тут було мешкання митрополита та митрополича церква, у якій висвячували священників.

На лівому крилі була дяківська школа та її бурса.

Ціла Палата збудована в найкращій частині міста, на горбі "Домінік", і це ще більше притягало увагу туристів, які з багатьох країн приїздили, щоб оглянути цю прекрасну будову, яка була окрасою не тільки Чернівців, а й цілої Буковини.

Максим Рильський

Ой, червона калинонько
білий цвіт,
Ти квітчаєш, повиваєш
цілий світ.
Як малятко-немовлятко
час купать,
Треба ягоди-калини
наривать.
Умивайтесь, дівчатовько
молоді.
Цвіт-калину розпускайте
по воді.
Ой, рум'яні будуть личка
у дівчат,
Що калиною вмивались
проти свят.

Частувала дівчинька
юнака, —
А ягода-калинонька
ой, гірка!
Ту гіркоту медом-трунком
заливай,
Ще й солодким поцілунком
проганяй!
Ой, червона калинонько,
білий цвіт,
Ти квітчаєш, повиваєш
цілий світ.
Наша слава пролітає
з краю в край, —
Цвіт-Калино, Україно,
Розцвітай!

1945

"ДЕРЖІТЬ ПОЇЗД!"

(Уривок з другого тому роману "Маруся Богуславка")

Іван Павлович Багрянний народився в 1908 році в родині робітника-муляра, що походив з досить заможної селянської родини. Вищу освіту І. Б. здобув у Києві (закінчив Київський художній інститут), на літературне поле виступив у 1925 році, друкуючи в київських журналах ("Глобус" та "Життя й Революція") цілий ряд своїх віршів. З 1926 року належав до літературного об'єднання МАРС (Майстерня Революційного Слова), організація, яка ідейно була філією Харківського ВАПЛІТЕ.

Літературну кар'єру розпочав, як ми вже згадували, як поет та ще й поет ліричний. Як зразок ранньої поетичної творчості поета можемо навести поезію "Перепілка" ("Зол. Бумеранг", стор. 29, 1946 р. Німеччина), з якої читач переконається, що ще на початках своєї творчості І. Б. не був тільки "синьо-дально-туманним ліриком", а вже тоді виявилось "його заперечення дійсності, що йшла до жорстоких і смертоносних експериментів 30-х років, його принциповий критицизм, скептицизм і водночас надзвичайна віра в людину, його вогненна ненависть і така ж любов. нахил до філософських медитацій і політично-інвективних вибухів, мелянхолійного суму і пробоевого активізму" (Б. Подоляк, Передмова до "Золотого Бумерангу", стор. X). Щоб пригадати читачеві раннього Багрянного наведемо тут дві перші строфи цієї поезії, що безперечно належить до найкращих з його ранніх (та й чи тільки ранніх?) поезій:

Перепілка в житті — радість.
В пшеницях волошки — смуток.
Ворон з ріль — печаль.
Гей, ти, коню, вибий іскру!
Вибий іскру! Кинь утому!
На звороті, на крутому,
Нам не личить жаль.

Погоріла синь — на грози.
Посмутила даль — на сльози.
Миготить — на кров.
Друже, друже! Геть з журбою!
Народились ми для бою.
Нам іти разом з тобою
Прирекла любов.

Подібним глибоким ліризмом і заклик до боротьби

Уламки розбитих армій, корпусів, дивізій і полків панічно котилися через місто на схід. Це була лише частка того, що котилося на схід на величезній просторі від Чорного моря до Балтики, всіма шляхами, дорогами й стежками, і так навпростець. Але й ця частка не потовплювалася на широченному тракті — вона творила суцільну лавину, що стугоніла й ревла цілий день і цілу ніч через місто, десь на Харків, за Дін, на Урал, не зупиняючись. Спочатку то були лише біженці, жидівські родини, родини відповідальних радянських і партійних працівників, а також родини військо-

вих віри в свою перемогу була насичена вся перша збірка поезій І. Б. "До меж заказаних" (1928 р.).

У першому періоді своєї творчості І. Б. виступає як поет (крім збірки "До меж заказаних" він видає ще віршований роман "Скелька" (1930 р.), поему "Собачий бенкет" (на тему оборони Києва перед червоними бандами Муравйова) та цілий ряд віршованих сатир ("Комета", "Батіг") та інше.

По війні виходить з друку двотомовий роман І. Б. "Тигролови", а потім "Генерал", "Морітурі", "Розгром" і врешті широко обговорюваний нашою й чужою критикою великий роман з часів ежовщини в Україні "Сад Гетсиманський".

Була б далеко неповна характеристика творчості І. Б., коли б не згадати ще його публіцистичних творів, у яких він виступає перед читачем як талановитий і темпераментний публіцист-полеміст. З цієї ділянки творчості І. Б. нагадаємо такі твори: "Чому я не повертаюся на "родіну", "2x2 е 4", "Дніпро тече в Чорне море", "Чуєш, світе?" (з приводу договору проти УПА СРСР, Польщі й Чехословаччини), "Коли чад імперії затуманює честь", та цілий ряд інших праць, що були друковані в партійній і безпартійній українській еміграційній пресі.

В цій нотатці нема змоги не тільки розглянути, а навіть перелічити всі твори цього нашого визначного письменника, у якому так щасливо поєднується поет, романіст, драматург, письменник для дітей (нагадаймо собі його віршовану казку "Юрчик-мандрівник") і публіцист. Ми тільки знайомимо наших канадійських та американських читачів з цією цікавою статтю в нашій сучасній літературі, бо для більшості з них І. Б. мало відомий, бо вони переважно знають його як політика й урядуючого голову Національної Ради.

Уривок "Держіть поїзд", який містимо в цьому числі журналу, є з другого тому нового роману (над яким саме тепер працює наш автор) "Маруся Богуславка". Це твір, у якому буде показано українську підрадянську молодь перед війною і в останній війні. Важко щось сказати про цей роман, поки він ще не вийшов з друку, але судячи з цього уривку, він буде не тільки нашим першим великим романом на цю тему, а й романом, що відіб'є епоху і безперечно добує масового читача і схвалення критики, як, врешті, і всі попередні твори І. Б.

П. Вол.

вих командирів, з усіма їхніми пожитками — столами, стільцями, шахвами, курми, крілками. Навантажений на великі авта, родини військових командирів часом мчали в супроводі самого господаря, що при повному озброєнні теж возсідав на пожитках, супроводив родину на схід, невідомо від кого охороняючи її в дорозі. Потік машин і підвід з евакуйованими пересновувався величезними чередями худоби: корів, овець, свиней і коней... Вимучена, хора, з побитими копитами й ратицями худоба ледве повзла; її обганяли машини, спихаючи геть у канави, на пішоходи, притискаю-

чи до парканів. Потім у цьому потоці біженців і худоби почали гасати машини військових частин. Вони теж котилися на схід, а так як вони військові, а не цивільні, то правом військового часу вони летіли з ревом чимдуж, розштовхуючи цивільних, розполохуючи череди худоби. Над тим усім захеканим потоком кружляла паніка.

А місто тим часом жило досить “нормально”, без жадної паніки, навпаки — у веселому чеканні, у веселій лихоманці. Правда, державний апарат спараліжувався остаточно, але військомат з усіма його мобілізаційними пунктами працював досить справно. Та ще справно працювали кіоски броварні біля мобілізаційних пунктів і взагалі по місту, де продавалося пиво в необмеженій кількості. Завдяки шаленій гонитві ляміни втікачів, а також завдяки пивовій настрій у мешканців міста був піднесений, всі були як наелектризовані. Стан небувалий, незвичний, — стан істот, що відчувають на собі хід колосальних перемін.

Ляміна військових розбитих частин та з евакуйованих цивільних, разом з потоками худоби, котилася через місто на схід, а тим часом у місті спокійно йшла мобілізація, — забирали рештки чоловічого населення на фронт, щоб “спинити напасника”. Це була остання й загальна мобілізація, загальний набір до спеціального війська, що офіційно мало вже горду назву “народное ополченіє”. Це “народне ополченіє”, мовляв, як за часів Мініна й Пожарського, мало доклати історичну рятівничу функцію — заступити грудима “Вітчизну” і врятувати її. Забрано до цього “ополченія” рештки “людського матеріалу” — всіх калік, всіх білобілетників, всіх тих, кого з будь-яких причин не взято до армії раніше, в тім числі й “клясово ненадійних”, всіх позбавлених колись права носити зброю через соціалну (клясову) й політичну неблагонадійність, а також всіх чоловіків, здібних ворухити ногами, віком до 55 років. Всім наказано зразу з’являтися на мобілізаційні пункти з торбами, бо після мобілізаційної процедури вдбудеться “формування” й “відправка”. Нікого не відпускалося додому.

Петро теж з’явився на свій мобілізаційний пункт. Він знав, що за ним старанно пошукують (принаймні ще два дні тому) агенти таємної служби, а тому загубитися в армії, у хаосі фронту, це був би для нього рятунок. Це його цілком влаштувало. Так само, як влаштував його швидкий темп всієї процедури. Спершу він дуже вагався, — ануж його там схоплять та й по всьому. Хотів піти десь на далекий мобілізаційний пункт, або навіть податися до іншого району. Мудрував, мудрував та й махнув рукою — з’явився на мобілізаційний пункт іменно своєї військової дільниці. Що буде. Взнав, що у военкоматі працюють люди зовсім чужі, нові, прибулі з заходу, та що темп там такий скажений, що про якийсь там пильнування тепер уже дурних приписів не може бути й мови.

Навколо мобілізаційного пункту товпилися величезні маси “народного ополченія”. Люди стояли гуртами, сиділи на канавах, лежали попід парканами, поклавши голови на полотняні торби. Одні вже пройшли процедуру й чекали “формування”,

інші ще тільки проходили. Багато людей було знайомих Петрові — сусіди, учинане, а також люди з тієї частини міста, де він родився й виріс; здебільша все люди старші, лише де-не-де траплявся парубок або зелений юнак. Вся маса “народного ополченія” складалася переважно з людей літніх, зі стариків, що вже відбули дві війни — першу “ерманську” й громадянську, а оце кличуть їх на третю. Бо без них, либонь, не буде діла.

Знайомі віталися з Петром радісно і в той же час здивовано, стурбовано, очі їхні так і гукали:

— Агов! Та ти що, здурів, чоловіче? Чого тебе сюди принесло?!

Петро вже думав, чи не вернутися йому справді. Але куди? Та ж прийшла така смуга в його житті, коли для нього вже немає виходу. Смуга така, коли він може легко втратити голову ні за що, ні про що. Знайдуть, схоплять і вже його ніхто ніколи не бачитиме й сам він теж нічого не бачитиме, — зразу десь вчинять розправу “без суда й слідства”. Військовий час — це час спрощення, час особливої анархії й особливого беззаконня... До речі, це може статися саме ось тут.

Відчував, що йому трохи бракує повітря, але тим часом став у чергу й та черга потягла його, мов конвеєр, до середини.

Затягло його до середини й тут він радісно зітхнув. Атмосфера цілковитого спантеличення й цілковитої новизни. Напевно всі секоти давно вже повтікали геть, як повтікали й усі колишні великі й навіть дрібні начальники. Серед персоналу мобілізаційного пункту военкомату жадної бодай приблизно знайомої фізіономії: все якісь чужі, захекані, замотеличені люди, опановані гарячковим поспіхом. Навіть більше того — серед того персоналу жадної військової людини, або людини у військової формі. Самі цивільні чи вдягнені в цивільну одягу. Вся процедура мобілізації “народного ополченія” відбувалася досить комічно: біля одного столу цивільний питав про військовий білет, — якщо його не було, то він навіть не перепитував, де білет дівся, а просто записував прізвище на-слово й скеровував до лікаря. Лікар питав, чи ополченець скаржився на якусь недугу. Якщо ополченець скаржився, то лікар (до речі, без жадних лікарських реліквій і навіть без халата) стукав його по голих грудях пальцем або щиколоткою, слухав на-вухо, що в тих грудях робиться, потім оглядав руки й ноги й гукав: “Здоров!” Бо ж руки й ноги вцілости, що видно навіть не озброєним оком. Після того ополченець проходив ще біля двох столів, де його питали про рід зброї, якою він колись орудував в армії, вік, стать, адресу родини... Після того відбирали всі документи й видавали квитанцію... Все. Чекайте відпраки. Обмундрування й зброю — “видадуть там”.

Петрові сподобалася ця спрощеність процедури, ця недбала імітація закону й порядку. Він уперше в житті бачив на власні очі цілковиту поразку проклятої спеціально советської гіпертрофованої бюрократії, тієї бюрократії, що печінки переїла своїми безконечними анкетами, призначеними пильнувати т. зв. “бдітєльність”, своїми безглуздими та образливими запитаннями. Все вдарив па-

раліч. Наочний доказ, що новий вік, нова ера гряде десь, гряде невблаганно. На серці було легко, навіть радісно.

Мобілізаційну процедуру Петро перейшов швидко й легко. Його зачислили до якоїсь там “першої сотні, першого батальйону”. А далі більше нічого не сказали — ані назви полку, ані іншої військової частини, ані роду зброї. Чи то військова таємниця, а чи то мало би просто називатися “Перша сотня, першого батальйону Народнього Ополчення з міста Нашого”. Веліли чекати на вулиці.

Петро опинився на вулиці. Вибрав затінок межі кушами акації й попростував туди. Там його зустріли знайомі обличчя уличан. Це були старі, спрацьовані люди: похмурий і мовчазний, як осіння ніч, довготелесий Ставицький, коваль з професії, але дуже подібний до столяра Галимея з театру — такий же кістлявий і довгорукий, немов орангутанг; другий — Арсеній Чичай, бондар; третій — Семен Очерет, кожум'яка; і ще кілька осіб. Кожум'яка Очерет підморгував Петрові, показав очима поруч і прошепотів: “Сідайте, Григоровичу, з нами”. Вони сиділи або напівлежали й випивали по чарці. Посередині на ганчірочці стояла пляшка каламутного самогону, лежала часничина й кілька помідорів. Всі тягли з пляшки по черзі, приціляючись до сонця та намічуючи межу порції великим пальцем. Пили пильно, понуро, не кваплячись. І всі були напідпитку вже. Але не від цієї пляшки. Вони впилися ще вчора, а може й позавчора та так і не висихають, підливають потрохи. Почастували й Петра, і він не відмовився, випив ковток за здоров'я старших. Петро знав усіх присутніх ще з часів свого дитинства, бачив їх тоді в усій їхній красі й величі. Ось цей Ставицький колись пишався й цвів на всю околицю, приїжджав було до батька в драгунській уніформі і зводив з розуму дівчат та молодиць. Він тоді служив у драгунах, був гарний, високий і міцний. Хоробрий був вояка. Пройшов крізь вогонь першої війни й уцілів. Потім служив у “червоних гусарах” по мобілізації й так само, як і раніше, гордо носив свою уніформу завязаного кіннотчика. Потім минули роки... Зараз він худий і згорблений, виснажений злиднями й тяжкою працею. Та й літа вже. Уже йому за півсотні перевалило. Тяжка праця й літа згорбили спину й унесли диспропорції в його, колись прекрасне, велетенське тіло. Тепер хребет його зігнувся, а руки витягнулися від праці й були довгі, як у орангутанга, ноги ж від ревматизму підкорчилися. Очі його безупину сльозяться, — вже він, напевно, не добачає, але ані не подбав сам, ані не подбав для нього хто інший за окуляри. Рід його давно розкуркулено й слід шез, а він уцілів, бо коваль та й колишній червоногвардієць-гусар. Такий от він. Одначе його не забракували. Та й, мабуть, тим би його образили, — військовий дух ще жеврів у ньому. Особливо коли він вип'є келих горілки. Зараз він сидів під кушем, спершись ліктем на торбу, а буйною головою на лікоть, і дивився тупо на руді ніски своїх опорків (він був у опорках замість чобіт).

Другим Петровим сусідом, знаним з дитинства, був Арсеній Чичай. Колись силань на всю вулицю — коня підіймав на плечах, солдат лейб-гвардії

його імператорської величності. У війну — тричі кавалер Георгієвського хреста й носій багатьох медалей. Вислужився на поручника, а потім, в революцію, був змобілізований до червоної гвардії, пізніше був у полку “червоного козацтва”. Кілька разів ранений. Але після революції цього йому ніхто не зарахував, забули. Одначе “поручника” не забули, як не могли забути й лейб-гвардії, — кололи очі скрізь і всюди. Після революції він — бондар, “кустар-одиначка”, систематично обкладуваний фінінспектором, як “дрібний буржуй”, а пізніше й зовсім стероризований тим фінінспектором з метою загнати його до артілі. Але Чичай не здавався, до артілі не йшов, боронив свою свободу — волів тягти злидні, з гора пиячив немилосердно, що заробляв, те й пропивав. А колись рід його увесь був статечний, всіма шанований і пов'язаний. Зараз Чичай сивий, як голуб, з сухим обличчям, на якому вражав орлиний горбатий ніс, — як той козарлюга з гоголівської “Страшної помсти”. Теж похмурий і мовчазний, і сумний — придавлений якимсь болем надмірним.

Семен Очерет — завжди був кожум'якою. І завжди любив читати Біблію, хоч був малописьменний. Читав її, шукав Бога. Побував і в штундах, шукаючи Бога. А потім покинув і Біблію, і навіть Бога й узявся до горілки. З одчаю. Це, кажуть, після того, як рід його увесь, ближній і дальній, з усіма корінцями помандрував до Сибіру, а надто після того, як він побачив, як той рід викорінювано до тла, викидаючи й немовлят на сніг, і ніякі молитви не допомогли. І старий кожум'яка — Очерет повстав... Зараз у нього кудлата борода й наліт кров'ю й горілкою очі, як у “слов'я-розбійника”, такі зухвалі й по-розбишацькому “зальотні”. Ще кажуть, що він знову любить трактувати Біблію, але вже зовсім на інший лад, невідгідний ані для Біблії, ані для Бога, вбачаючи в них підпору влади, бо ж “кожна власть дана від Бога” — так стоїть у Біблії. А звідси одчайдушне ставання на прю з Богом:

“Якщо Ти дав, то чого ж Ти не хочеш прибрати?!”

Це ніби стало улюбленим коником Очеретовим і він на ньому й зараз їде. Ось він розмовляє з своїм сусідом справа, теж бородачем, підпитим і мелянхолійним, щось удобує йому в голову хитромудрим, кучерявим “учоним” стилем, якого й сам не розуміє, занадто вже все закручене. Одначе найголовнішого він не вміє в той “учоний” стиль закрутити та так і бахає, навпростець: — “Еге ж! Якщо Він дав, то чого ж Він не хоче прибрати?!” Після цього Очерет зітхає й додає:

“Хіба може оце вже прибирає...”

Бач, здається під тиском нової ситуації в Очерета пішло на примирення з Богом.

Інших, що сиділи й лежали колом, Петро теж знав добре. Все це були колишні вояки різних періодів російської імперії. Тепер це все напівінваліди, “народное ополчення”, покликане зробити дублікат часів Мініна й Пожарського, не зважаючи на невідповідність ані ситуації, ані психології мас, ані території.

Навколо мобілізаційного пункту (що, доречі, містився в колишній полковій школі, а за царя тут

було "комісаровское учіліще", біля Зеленого озера) товпилися великими масами не тільки "ополченці", а й їхні жінки, матері, діти, онуки, родичі. Заплакані й стомлені жінки тримали немовлят на грудях і стовбичили, або сиділи попід парканами, на траві біля озера, у шкільному садочку. Одначе ніхто не брав всерйоз можливості відправки всього цього війська на фронт! Де! От видадуть лопати та й звелять копати протитанкові рови тут таки, або протиповітряні сховища-щілини, хоч ними й так перекопане все місто і, навіть, кажуть, всі степи й ліси, шляхи й дороги. "Всю Україну переколупано!" Ця фраза стала вже як формула доби, як рефрен всіх розмов, вияв загальної іронії.

XII

— По чотири ставай!

"От тобі й не відправлять на фронт!" Серед жіноцтва прокотився шелест. Жінки, бабусі й діти почали збігатися до місця дії, де їхні чоловіки, батьки й діди ставали "по чотири".

В першій четвірці стали — колишній драгун Ставицький з величезною торбою за плечима, Арсентій Чичай, якийсь добре підпитий чоловіча, замурзаний, як вуглекоп, здається кочегар з ливарні, і Петро. Це була перша четвірка Першої сотні Першого батальйону "народного ополчення". За нею стали інші четвірки. Так склалася перша сотня... Потім батальйон... Потім став другий батальйон... Потім третій... Кінець сірої колони губився грець його зна й де.

Колона стояла й чекала понуро посередині вулиці. А жінки тислися обабіч на пішоходах, беззвучно плакали або без сліз заламували руки. Діти стояли, пороззявлявши роти, дивуючись, чого це їхні батьки та діди здумали бавитися в "салдатики", чого це їх нагло забрали до війська і отак без зброї та без військової одежі вишикували посеред вулиці. На ганок вийшов якийсь начальник у цивільному, з ним кілька новозобіліваних "ополченців", що їх він призначив на командирів батальйонів і сотень. Начальник щось поговорив з ними й вони мляво розійшлися по місцях. Потім начальник махнув рукою й біля першого батальйону розітнулася голосиста команда:

— Батальйон!.. Кро-ком... Руш!!

Тяжко але твердо вдарили опорки, чоботи, черевики й взагалі взуття всіх систем, і так босі п'яти, й затюпали по глибокім піску вулиці... Це була та сама Соборна вулиця, по якій ще так недавно й так парадно, й так грізно машерувала інша колона, сіро-сталева, оправлена в блискавки тригранних багнетів. Зараз її місили шерехи "народного ополчення". Вони рушили гойдливим, але вірним кроком, як ті, що колись добре машерували та трохи забули. Перші відділи йшли, а решта, вичікуючи інтервал, тупала на місці, збиваючи пілюку, потім теж рушала відділ за відділом... Скоро урухомилася вся колона, і піл піднявся хмарою й поплів над нею, затуманюючи небо.

І так само попливли слюзи в жінок, затуманюючи світ. Жінки бігли, спотикаючись, слідом. І так само бігли діти...

Раптом якась жінка скрикнула слізною й заголосила:

"Ой, на кого ж ти нас покидає-е-ш..." — Піднявся плач по всій юрбі. І тоді в першій четвірці, у голові колони, колишній драгун, коваль Ставицький, гойдаючись під тягарем своїх літ, враз замотає своєю хмільною головою й несподівано затяг одчайдушним голосом на всю силу своїх легенів:

"Ви не вейтеся, русие кудрі,
Над моєю больно́й головою..."

Діти шугнули наперед і засміялися весело, й побігли в голові колони, намагаючись потрапляти в крок першої шерехи, а головне в крок тому співучому дядькові з великою торбою. Вони, діти, сміялися й показували пальцями на того, хто це так чудно заспівав. А Ставицький, заточуючись, машерував по пілюзі, обома руками тримав за плечима торбу і, нічого не бачучи, співав високим фальцетом. Він був червоний від натуги, але не здавався, бо був певен, що за ним співає вся колона, як же ж він може облишити! Але крім нього ніхто не співав. Всі йшли мовчки, понуро, дивлячись під ноги або в спину переднього. Скоро голос у Ставицького зірвався і він облишив пісню, на закінчення вигукнув хрипко:

— Дор-рогу!.. Народна армія йде!.. Тр-руси ви і п-падлеци!!

Сіра колона обірваних і здебільша босоногих "ополченців", супроводжувана жінками й дітьми, машерувала упоперек через усе місто. Вона перетинала шлях лявіні біженців і армійських частин, змусивши ту лявіну на якийсь час зупинитися. Кадровики, що сиділи на машинах, навантажених шаخами, перинами, столами, стільцями й іншим "народнім добром", котре треба було конче й насамперед рятувати від німців, дивлячись на колоно, презирливо копилили губи й сміялися з неї:

— "Ці дадуть жару!"

Колона машерувала до станції ладуватися на фронт, звільнивши шлях лявіні втікачів і дезертирів.

XIII

Петро не любив армії. Колись служив у ній і зненавидів на все життя за її властивості принижувати людину, уніфікувати її, обертати її в автомата без права мислити, критикувати, розпоряджатися собою. Але тут він почувався досить добре. Бо це не була армія, це було щось середнє між регулярним військом, приватним екскурсійним товариством і арештантською колоною.

Очікуване нагле відрядження на фронт не відбулося. Їх не відправлено на захід ані поїздом ані погнато пішки. Їх — величезну колоно разом з жінками й дітьми — виведено просто на край міста, навіть не до залізничної станції, а просто на край міста, майже в степ, і тут зупинено. Це був величезний вигін над Н-ським трактом. Посеред вигону стояла школа, обставлена високими тополями, за школою стояли рядочком кузні, за ними глинища, зарі, ями, де вибрано пісок місцями для хатніх потреб. Упоздовж вигін перекопано глибоко й широко меліоративною каналом, сухою тепер, порослою клочками й лопухом.

Колона розташувалася в темних клясах і коридорах школи, поза школою, під тополями, в зароях і ровах, геть по всій околиці. "Аванпости" її, тобто групи, яким так кортіло геть розбігтися, або принаймні побігти подалі від міста, висунулися далеко в степ і розташувалися на сухій, грудкуватій чорноземлі або на стерні. А ті частки, яким навпаки страшно було відриватися від рідного міста, розташувалися подалі від околиці, поближче до центру, в головній вулиці та перевалочках, теж в канавах та попід парканами.

Разом з "ополченцями" розташувалися й їхні жінки та діти, та родичі. Ніхто тих жінок і дітей не гонив, нікому до них не було ніякого діла. Відчувалося, що взагалі ніякого справжнього начальства немає й колона здана на саму себе. Можна би було всім розбігтися й розійтися в усі боки й ніхто нікого не затримував би. Але люди не розходились. І навіть жінки не тягли чоловіків додому. Бо де сховаєшся й як урятуєшся, і куди дінешся?! "То тільки комісари й генерали можуть тікати з фронту безкарно, навіть барахло своє рятувати, а ти, рядова махорко, та ще й отака беззбройна, будеш негайно суджена й розстріляна". Ця сентенція, висловлена невідомо ким, облетіла всі гурти й гуртки, всю "народну армію". Але й без цієї сентенції люди не тікали б.

Петро тинявся в імлі по вигоні, межі тополями, попід тинами й парками. Сідав до гурту, закурював і частував інших. Знову вставав і йшов далі. Йому було смертельно нудно, сон його не брав, — його давила та безодня людського горя, яку він відчував у кожному слові, у кожнім зітханні, у кожному квилінні дитини, у кожнім схлипові немовляти, у кожній ядерній, приперченій лайкою або рипом зубів фразі дорослих, згорьованих і спрацьованих людей, а тепер от поставлених перед чимсь жаским, непоправним, неминучим... Вони коротали останню ніч на голій землі зі своїми рідними, щоб більше, може, не побачитися ніколи, розметаним фугасними бомбами, вогненними гураганями... І це мало статися, незалежно від того куди їх поженуть — на захід, чи на схід.

Під школою в бур'яні люди курили й гомоніли півголосом. Хтось, якийсь прибудний дезертир, а може ранений, що гостює в когось тут на околиці, розповідав нервовим голосом про те, як "б'ють міномети, січуть і косять", як "сиплються грядом бомби" і кожна "в сто пудов", як клекоплять автомати і "кожен німець має його і строче, уперши в пузо приклад"... Як розриває людей на шматки й перевертає будинки догори ногами... Як ідуть лавами страхітні, непробійні танки. Як здаються тисячами вояки в полон... Де! Не тисячами! Сотнями тисяч!! Люди слухали й мовчали, і не йняли віри, бо думали, що то якийсь "типок" "ума вивідує".

А в другому місці шугнула в темряві репліка: "Продали народ мерзавці! І техніку продали! Все продали! Аби лиш самим врятуватися... Двадцять п'ять років ти, чоловіче, ішачив, позикку платив, ударничав — непобідиму армію озброював, першу в світі фльоту по копійці збирав, а все для того, щоб в одну годину здати її собаці під хвіст!"

А йому у відповідь:

— Та не жалько й тії фльоти й тії техніки-механіки, як жалько, що всі герої повтікали, а нас покинули...

А ще інший:

— Та нехай тікають, бодай і не вертали ніколи, щоб і слід пириєм поріс.

Ще інший, зітхнувши:

— Гірше не буде!

— Е-е-е... Що то буде, якби знаття!

— Та воно так... Та тільки ж не було від своїх добра, то ж як його ждати від чужих?

— Ото ж бо й є... Ех-хе-хе...

Сміх. Чийсь молодечий, зухвалий. А потім їдкі, як гірчиця, слова:

— Еге ж, папаша! Виходить, що нам, як у тій приказці — хоч круть, хоч верть... Все не для нас. (Плюнув). Доки за розум не візьмемось...

Останні слова проціджені крізь зуби, а голос той самий, що просторікував про фронтові страхиття. Після цих слів розмова нагло урвалася, запанувала тиша. Так і здавалося, що кожен озирнувся навколо й утяг голову в плечі, за довголітньою звичкою втягати її навіть при меншій "ересі", а тут такі слова.

Петро напружив очі, хотів бачити того, хто це сказав, як він виглядає той одчаюга. Але в темряві нічого не можна було вглядіти. Голос більше не зринав, мабуть той, що говорив, передбачливо "змився", пішов до другого гурту.

Мало хто з людей спав. Лежали люди, нудились, журились, мерзли й від того цокотіли зубами, а нагрітись не можна було. Не велено класти багаття і навіть не велено курити на просторому. Хто не велів, невідомо, але хтось не велів. Так само як "хтось" невидимий утримував всю колону вкупі й вона не розбігалася.

Міста не було видно, лише відчувалася його близькість, як відчувається тепла піч в темряві; його було чути з крику півнів, з нявчання котів і повизкування собак, але не видно було ані хат, ані жодного вогника. В цілому місті заборонено світити світло при "незадраєних" вікнах і навіть топити печі вночі. Хоч фронт ніби й далеко, але... Але тепера, мовляв, усюди фронт. І всюди шпиги...

Над ранок вигін виглядав, як велетенське побоєвище з казки про багатирів, — побиті вороги лежали купами, один на одному, а багатирі обернулися в тополі. Перемучені люди не витримали й над ранок поснули, як де хто сидів, звалившись набік, і тепер лежали морем трупів. Лише де-не-де хто лишився живий і, покахикуючи з перестуди, крутив цигарку. В числі таких був і Петро, сон не міг зломити його. Він сидів під тополею, курив цигарку з махорки завернутої в газету й дивився на людське звалище, як воно сходило туманом й як з-за обрію до нього йшов ранок. Темрява на обрії ніби репнула і в щілині показалося небо. Воно спершу було булане, а потім взялося прикочервоним кольором, як розіллита кров. Щілина між землею й темрявою все більшала, нарешті з неї повіяв холодний вітерець — це ранок.

Легенький туман закурів, неначе пара від людських тіл, від людського дихання. Десь голосно й тонюсінько заплакала грудна дитина й від того

плачу весь простір заворушився, ніби, це хтось протрубив зорю.

Все складалося на те, що колону поженуть не на захід, а на схід. Логіка була за те: щоб це “народне ополчення” воювало, треба було спершу його обмундувати, взути, озброїти, вишколити, нарешті постачити махоркою й сухарями, а тоді вже “марш-марш!” Так твердила елементарна логіка.

Така перспектива Петрові не подобалася. І всім вона не подобалася, бо всім хотілося на фронт, на захід і то якнайшвидше, бо рятунок здавалося бов лише там. Єдина надія на те, що в цій безглуздій країні взагалі немає жадної логіки. Отже, часом і безглуздя буває до серця.

І сталося всупереч людській логіці.

XIV

Перон і весь простір навколо станції, за станцією й по той бік залізничних колій захряс народом. Біля перону стояв довжелезний ешелон товарних, так званих “телячих” вагонів і в ті вагони щойно повантажено напівголу й напівбосу колону “народного ополчення”. Поки її вантажено, прибула ще одна колона, з іншого мобілізаційного пункту, так само супроводжувана масою жінок і дітей... Цю колону теж стали запихати в той самий ешелон. Вагони були пристосовані до перевозу війська, — в них були настелені лави внизу, а потім широкі “нари” посередині і нарешті широкі полиці вгорі. Так що в кожен вагон влазило багато душ. За царя сюди влазило “сорок человек ілі восем лошадей”, а тепер напакувувалося чоловік по вісімдесят, натоптувано “до отказу”, тобто так, що й повернутися не можна було. Всією процедурою такого несамовитого натоптування на пероні ніхто не керував, самі люди вантажились і натоптувались, а той що керував, сидів десь у станції й усе його керівництво вичерпувалось наказом “Вантажитись!”, і ніхто його не бачив, лише бачили ті тільки чоловіка, яких було ще вчора призначено на командирів — вони ходили в станцію, виходили звіди, чухали потилиці й дивилися, як люди виконують і перевиконують наказ. І ніхто не бунтувався ані сперечався, — кречтали люди, тислися, один одного підсаджували та підтягували за руки... Люди тислися у вагони, як приречені, що їм уже не було ані вибору, ані рації опиратися, що єдину потіху бачили вже лише в тому, щоб “усі разом”, щоб “усім однакова доля”. Вони один одного підбадьорювали й навіть жартували.

Жінок і дітей з приходом другої колони збільшилося й тепер їх стояло справжнє море. Те море чекало понору й напружено, подекуди гомоніло або схлипувало, затопило все навколо. Матері тримали малих дітей на руках, а старшенькі дерлися на палісадник, на дерева, на дах станції.

Петро стояв у середньому вагоні в дверях, притиснений до дебелої лати, якою було загороджено вихід, і дивився на грона очей, на сіре море провозатих. І пригадував щось аналогічне, вже колись бачене, а саме — проводи новобранців на фронт підчас першої світової війни на ось цій самій станції. Але тоді булоне так: на рейках

стояв ешелон, навантажений вже обмундуваними скороспеченими салдатами, а його провозали родичі; тільки ті всі родичі тоді були по той бік станційної огорожі й могли лише махати руками, прощаючись. Біля лати отак у вагоні стояв тоді його батько, а він — Петро — був серед родичів. Вся площа перед станцією і всі навколишні вулиці були тоді заставлені підводами, запряженими баскими кіньми, на яких родичі приїхали провозжати своїх синів, батьків, чоловіків, коханих. Ті сини, чоловіки, батьки й кохані, всі геть розпалені горілкою, ревли у вагонах душуроздираючих пісень: — “Зібралися всі бурлаки” та “Последній нонішний деньочок”, гронами нависали в дверях і махали руками з вагонів, а по цей бік, поставивши на возах, на стовпцях, на огорожі й так просто спинаючись на пальці, плакали матері й діти, жінки й сестри, махали хустками, хрестили, хрестили... Це було колись.

Зараз не видно ніде жадної підводи, жадної коняки, — матері й сестри, жінки й кохані прийшли пішечки босоногі, з малими дітьми на руках, а старшенькі трималися за поли та за подоли. Вони всі старалися не плакати, лише мерехтіли вогними очима, стримувалися. За ці роки, що промайнули від тієї мобілізації до сьогодні, люди втратили не тільки коней і підводи, вони втратили, либонь, і здібність на все боляче й голосно реагувати, втратили здібність ридати. Звикли терпіти. Безколючно й покірно терпіли, та й потомилися від плачу. Ось вони, ті матері й сестри, й жінки — якісь отупілі, понури, неначе з дерев'яними обличчями; худенькі замурзані діти, — стоять суцільним морем і тупо дивляться на червоні вагони, у яких товпляться в кілька ярусів на дверях людські обличчя, почорнілі від мовчазної журби й голодухи, від безсонних ночей... Неголені обличчя їхніх батьків, дядьків, братів, чоловіків... І вже не можна їх врятувати. Це як присуд злої долі, ні, це як Божа воля, що перерішенню не підлягає. І немає кого просити, і ніщо все одно не допоможе. Напхали їх у вагони, загородили глищами і — прощай, прощавай...

Спереду тихо димів паротяг. Але не подавав знаку, що він збирається їхати. Ешелон стояв нерухомо.

Далеко в юрбі Петро побачив Ату — і серце його затріпотіло. Це ж вона прийшла його провозжати... І його теж прийшли провозжати! А Ата спиналася на пальці й махала йому здалека хусточкою, вона хотіла протиснутися ближче, але не могла — море жінок і дітей стояло непрохідне.

Але ось кочегар підкинув вугілля, дим заклопочився буйно, зашипіла пара, — паротяг швидко набирав сили... Море загойдалося, неначе прокинулося, заклокотало, розітнувся десь зойк і плач і той зойк і плач швидко перетворився в суцільне ревище, і те ревище все наростало, — всі квапилися прощатися, всі щось кричали своїм, щось просили, щось наказували, чогось вимагали. Розхристані й розпатлані жінки підіймали високо на руках дітей... Всі наче стерялися... “Виходить, що вони не забули плакати, не розучились ридати!”

Паротяг дав оглушливий гудок, шарпнув, — і все на мить завмерло, захололо...

І тут раптом різонув повітря несамовитий, божевільний жіночий крик:

— Держіть поїзд!!!

Такий божевільний, шалений крик.

Велетенська юрба, зірвана тим криком з місця, в одчайдушному пориві, з плачем і лементом кинулася на поїзд, вхопилася за буфери, за двері, за дошки, за рами залізні, за вугли вагонів — за все, за що можна було вхопитися пальцями, здираючи на них нігті, і подалася назад... Назад!.. І поїзд не зміг рушити, паротяг забуксував, затараторив на місці, а потім помалу поповз назад з ешелонном... По юрбі прокотився рев тріумфу. А в тім реві, то тут, то там, хтось безтямно кричав, підбадьорював, ніби справді в цьому був порятунок:

— Держіть!.. Держіть! Назад!

Поїзд поволі котився назад.

Машиніст визирнув з віконечка, подивився на море збожевільних жінок і діглахів, витер кулаком очі, висякався й, діставши кисета, почав крутити цигарку. Скрутив, закурив, ще раз витер очі, а через плече непомітно сказав щось помічникові. Ешелон покотився назад швидше. Швидше. Людський прибій відлинув від вагонів, жінки й діти пустилися, бо ж ешелон котився назад, — що й було очевидною перемогою... Ешелон здав далеко назад, аж до семафора. Розбурхане, безтямне море лишилося на пероні. Потім ешелон враз брязнув буферами, паротяг рвонув наперед і, набираючи швидкість, поволі довжелезного хвоста мимо станції. Паротяг ревів скажено, попереджаючи про небезпеку, щоб ніхто не підступав... І вже

тепер його не можна спинити. Машиніст витирає лице хусткою й махав рукою — прощався.

Море заревло, залементувало, найодчайдушніші з жінок пробували хапати за вагони, але падали збиті з ніг. Марно. Тепер уже його ніщо не спинить.

Людське море хлюпнуло услід за поїздом. Але поїзд усе прискорював темп і ті, кому вдавалося вхопитися за буфери чи за зчеплювальний гак останнього вагону, не могли поспіти, спіткалися об шпали й падали, а через них переступали інші і бігли, і бігли услід...

З дверей вагонів махали грона рук, ніби кликали, і здавалося, що жінки й діти біжать навздогін тому, що їм батько чи чоловік, чи коханий на прощання забув щось сказати, щось найголовнішого і найважливішого, і тепер кликав... І як не доженеш, то так до віку й не знатимеш, що ж він хотів сказати, може востаннє... Але вже не доженеш. Юрба безтямних і розбитих горем забігли аж за водокачку. І там стали... Поїзд зникав з їхніх очей. Зникав. Ставав лише сірою смужкою. І нарешті канув за синіми козацькими могилами. Прогримотів десь на захід.

Серед тих, що не кинулися за поїздом, а лишилися на пероні, була Ата. Вона махала хустинкою до поїзда, знаючи, що серед грона рук є й Петрова рука і що та рука розпачливо махає до неї й тільки до неї. Але Ата махала хустинкою не тільки до Петра, вона махала до всіх. В цю хвилину всі для неї були близькі й рідні до сліз.

Коли поїзд канув за козацькими могилами, Ата витерла хустинкою очі й швидко пішла геть зі станції.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

ВИДІННЯ

Ми з ловів поверталися додому
На пароплаві "Крупська". В темноті
Нічний Дніпро зітхав крізь сон старечий,
Ласкаво пахли прибережні луки
І півень десь погожий день віщав.

Та як до ранку ніч дійшла серпнева
І стукнула в його сліпе віконце, —
Наліг туман на воду й береги,
Густий і непрозорий. Ми були
Під самим Києвом, та капітан
Велів спинитись, бо в імлі не можна
Було дійти до приплаву ніяк,
На міліну не трапивши лукаву.
Отож спинилися. Курці безсонні
З махорки, бакуну та вергуну
Поскручували цигарки гігантські
І вийшли з перегомоном глухим
На палубу. Шкода! Хоч в око стрель —
Нічого не побачити. Шумить
Вода невтомна за німим облавком,
Волога й тьма охоплюють істоту,
І город наш близенько — перед нами —
Лиш угадати можна, лиш відчуть,

Як немовлятко відчуває хоре,
Що мати тут, хоча її нема
Біля коліски. Налягла на все
Холодна сірість, мовчазна й недобра,
Здавалося, кінця не буде й краю
Тому стоянню при порозі міста,
Терпливому, жебрацькому, нудному...
І враз — це тільки в казці описать! —
Прорвав туману мокрого завісу
Одважний промінь, небо голубе,
Як непорочне око, заясніло —
І він устав на горах перед нами,
Наш Київ — переливами садів,
Гарячими верхів'ями дзвіниць,
Будовами, як марево, легкими,
Ожив, затрепетав, замайорів,
У золоті, у сріблі, у вісоні,
У багрянці слави й ліпоти!

Мій Києве! Нема таких туманів,
Які б не розійшлися над тобою,
Щоб світові щасливому явити
Красу твою, твій геній неув'ядний,
Твоє життя, безсмертне, як народ!

ЩО ДЕННИК

27. 12 (1942)

...П. Юркевич запевнила, що всі діти придуть через кілька днів, бо послано туди двох людей з дорученням забрати всіх і перепусткою на 15 дітей. Отже, мій Лесик може з'явитись на свята. Чудово було б. Мамі сказав — мама зраділа, аж пожвавішала, почала ретельніше до свят готуватись. Зараз вона знову пішла на Поділ заганяти якесь барахло (сьогодні — неділя).

Вчора у Ясеницьких — є чутка, що в Харкові вийшов літературно-художній двотижневик "Український Засів". Цікаво!

28. 12 (1942 р.)

Другий день досить сильний мороз (-18^о—-20^о), взяв одразу й не пускає. Турбуюсь за малого, — як він у цьому холоді доїде, ще й взуття у нього лихеньке. Завжди щось є неприємного: нескінченні хвилювання, безнастанні турботи, виснажлива, діймаюча тирания дрібниць. Життя!

Чутка: Штепа пішов до університету агітувати студентів щодо дисциплінованості й виїзду до Німеччини — Штепу студенти побили.

За останній час, не зважаючи на темряву, перечитав геть усе Хвильового. Читаю зараз "Літ. маніфест французьких реалістів" (збірник) — дуже цікаво! Перебираючи книжки, наново переглянув усе М. Рильського — живо постав передімною Тадейович: чи побачимось іще, чи хильнемо чарку, а мо' й на полювання поїдемо? Який же він справді прекрасний поет! Перечитав днями "Перстень Полікрата" Є. Маланюка — той самий тон, кольор, запах, поет уже цілком усталився, поет талановитий, але трохи похмурий, холоднавий, занадто інтелектуаліст. Над ним, з його власної волі, тяжить Рильський, але він, незалежно від власної волі, тяжить до Бажана.

29. 12. (1942 р.)

Вчора о год. 7 вечора ходив на Караваївську до В. П. Завітневича по хлібні картки. Не застав. Вертаю темними вулицями, а думки про Лесика. Запитую себе, свого власного "демона": як Лесюк, чи здоровий, чи все з ним гаразд? Відповідь — так, відповідь з глибин мого ества — спокдем, певністю. Ну, гаразд, думаю бо справді відчув без найменшої хмарки ясне заспокоєння. Значить, і доїде він, не зважаючи на кріпкі морози, добре. Ще й уявляю собі: приїде і якогось гостинця батькові привезе. Ні, малий він ще, не догадається. Коли б хоч сам щасливий доїхав. І от приходжу додому, а вдома — Лесик! Я аж остовпів, ждав його взагалі, але не ждав сьогодні. А він, такий гладкенький, свіженький, усмішкунатий й трохи несміливо привітався, показує одразу свої нові жовтенькі чобітки, що їх йому справили в Шацьку, а тоді й каже:

— Я тобі гостинця привіз, тату! Три кілограми сала!

Я знову остовпів. Дивлюсь на нього і сам собі не вірю.

7. I. — 43 р.

От уже й сорок третій... Час цече вось так, як речка, год леціць, як хвіля тая — человек гориць, як свечка: вецер дмухнул — йон погас...

Сьогодні перший день Різдва. Допіру (1-ша година дня) скінчив прибирати в своїй кімнаті й убирати ялинку. Хоч трохи й підв'язана додатковими галузками, проте гарна вийшла ялинка. Малий щасливий. Він ще від учора втішався ялинковими прикрасами, якими (тут недокінчене речення. Ред.).

8. I. (1943р.)

12 год. дня. Вчора прийшла Л. Ш., перебила. Дивна трохи івзита: коли я приїхав до Києва, вона теж була прийшла, думаючи, що й Ніна приїхала, але, як довідалась про нашу розлуку, то дуже змішалась і на моє запрошення приходити іще, категорично відмовилась, — мовляв, це незручно і т. д. А тепер раптом з'явилась, Лесикові подарунок принесла, зі мною години дві теревенила, кокетувала, взагалі була дуже приязна, у всяких серйозних справах поради питала й казала, що, часто бачивши Юрка, раз-у-раз передавала привітання й дуже турбувалась за моє здоров'я. Дивно! Чого їй треба? Без якихось серйозних причин люди так раптово не міняються. Згадувала про свого Женю, який у більшовиків десь при штабі фронту, натякала, що її відданість чоловікові вже й матір дратує: мати каже, що Женя, повернувши, все одно не повірить в її цнотливість...

Але є важливіші справи. Беру тиждень тому.

Новий рік не зустрічав ніяк. Тоскно. Самотньо. Ліг о 10-ій. Заснув. Раптом прокидаюсь від шуму — це поверхом вище сусіди, зустрічаючи новий рік, зняли неймовірний галас і тупотнягу. Б'ють чомусь чобітьми в долівку, як коні копитами, — не танок, ні, без жодного ритму, так просто тваринний захват. Хто вони — не знаю, але співали крім українських пісень, старої студентської "Бистри, как волни" з доречним на цей час приспівом: "І к рюмочке приложімся, а после к огурцу", а також іще гімназіяльної старої: "Вера чудная моя". Я дуже ясно уявив собі це київське середньої верстви, віджиле, міщанське товариство. Я, лежачи внизу, наче був там у них на горі, бачив їх усіх, особливо жінок і того "душку-весельчака", що виголошував якісь втішні тости й промови, раз-у-раз переривані вибухами загального сміху. Так, уявляючи їх,

уявляючи собі в оці хвилини весь звироднілий і обскубаний Київ, думаючи на порозі нового року про всю Україну, про її долю, з якою нерозривно пов'язана доля моя, я довго не міг заснути. Я все хотів прозирнути хоч трохи вперед, та дарма. Єдине тільки — отой внутрішній голос, отой мій Дажбог, хоч і глухо, віддалено, але подавав надійне відчуття: попри всі терпіння, скруту й немов би безвихідня Україна все одно в цій загальній світовій колізії здобуде собі нарешті державне ствердження.

На новий рік — візит до К. Книжку своїх творів йому в подарунок. Зрадив він дуже. Між іншим каже:

— Я вас зазнайомив з Я-ми, не хочу, отже, мати, на випадок чого-будь, гріха на душі, тому скажу вам таке: мене недавно запросили в товариство порядних людей, при чому двічі підкреслили, що Я-х не буде. Довідаюсь потім, ніби вони непевні люди. Може це й міщанська етика, дрібна перестраховка, але вважаю, що ви мусите про це знати...

Обід у куми — ах, обід який, наче й війни нема! — випив з дозволу лікарів 4 чарки горілки й почував себе прекрасно. Годині о 5-й вертали з малим додому, застаю внижки на столі. Був Сагайдачний, шкодував дуже, що мене не застав, залишив також листа від Св. Гординського. Просять зі Львова конче матеріал про Хвильового до роковин смерті, а також пропонують видати збірку моїх новель.

Увечорі пішов до Я-х привітати з новим роком — (Олесь уранці забігав, вітав мене й маму). Застав п. М. Виплило якось само з розмови, що попросив її докладніше пояснити мені ролю і справу Бандери — адже вона сама не раз вихвалялась, що добре знає ці справи. Вона ніби взялась розповідати з охотою, але тут же збочила на особисте, на своїх батьків, родичів, знайомих і, як здається мені, роблено захоплюючих, за 1½ розповіді сказала буквально лише те, що Бандера був краєвим начальником ОУН, молодий, веселої вдачі і низький на зріст. Все. Вона, — я бачив, — поводитись крутійкувато. А потім якось перескочила на те, що в Києві, як і взагалі в Україні наддніпрянській, дуже хворобливо насторожені люди.

— От про мене влітку, — додає вона конкретніше, — місцеві жінки поганої були думки, що я ношу пристойні убрання. Звідки, мовляв, у мене гроші? І що я наче б то добре живу. А що працюю я у німців і володію добре німецькою мовою, то пустили чутку, що я — німкеня, і тільки вдаю з себе українку. Інші ж пустили чутку, що я безперечно — співробітниця Гестапо! Можете собі таке уявити?

— Можу, — відповідаю, — бо знаю добре розкладене, зденервоване, в чималій мірі зпроституйоване большевиками тутешнє суспільство. Знаю, як половина цього суспільства стежила за другою половиною, як не вірив навіть брат братові, а чоловік дружині, як

діти зрікались офіційно батьків і навпаки... то що ж мене може дивувати? Дивувало б тільки, коли б обійшлося усе без підозр, спльоток та інсинуацій.

— І про вас, знаєте, нам таке говорили, що страх! — підхоплює вона далі. — Мовляв, чого ви носитесь з тим Любченком, він нічого не вартий, він — большевицький агент.

Я засміявся. Досадно похитав головою. Але виходила — я почував — якась гостренька гра, ми ступали з нею ніби на лезо. А потім вона докінчила:

— Хай там вони що хочуть, а ми будемо з вами дружити. Правда?

Вгошала, як завжди, медом. Просила конче бути на свят-вечір з родиною і приготувати щось цікавого для розповіді або читання перед гістьми.

Другого дня забіг Сагайдачний. Він їде на Харків. Мені незабаром перешлють гроші за новелю у збірникові "По той бік греблі". С-й працював у "Краківський Вістях". До них прийшов із Харкова перший номер журналу "Укр. Засів". Каже, що враження дуже погане. Це — якась дуже невдала читанка, рецензії в "К. В." на неї не буде. Мого матеріалу, що передав через Самчука, нема. От і добре. Каже, що клопочуть у Кракові знову для мене документи, що коли Я-й приїхав і розповів про мій стан (тоді я ще в лікарні був) — там усі занепокоїлись. Поява Сагайдачного мені піднесла настрій. Взагалі приємно було з ним бачитись. А вигляд у нього трошки строкастий: сині штани з напуском по-козацькому на халяви, червонястий коротенький піджачок, а пальто кольору кави з молоком (верблужа шерсть!).

Від Ніни листівка: вимога негайно повідомити про стан Лесика, інакше вона буде довідуватись через німецькі організації або через українську пресу. Ще раз — дура!

Днів кілька тому, перед самими святами — візит О. С. роз'їзного кореспондента з "Н. У. С.", холуя Штепи. Він ще ніколи не був у мене, я лише раз по приїзді з Харкова обідав у нього (тоді він певен був, що я співробітничатиму в "Н. У. С."). І раптом тепер — здрастуйте! Просить на перший день свят на 4 год. дня на обід, — привіз, мовляв, дечого смачного, то й хоче шановних людей пригостити. Я подякував, сказав, якщо моя екзема не розкипиться сильніше, прийду. А взагалі, мовляв, я тепер людина нікудишня з моєю виразкою. Пішов він, ще раз дуже просячи завітати. Чому це? Або нанюхав десь про мене чогось доброго, для нього прибуткового, або — якась провокація. Ну, от хоча б: клопочуся про перепустку до Львова для лікування, такий небезпечно хворий, а тим часом десь по непевних товариствах холодець жере і горілку дудлить. Все може бути. Ні, не піду я до тебе, облесний, наївний С-е.

5-го був у Коваленка, що запроваляє тепер перепустками на виїзд при міській управі. Спочатку пішов до штадткомісаріату, але там у

кімнаті ч. 12 на дверях напис: "Усі без винятку українці мусять спочатку звертатись до відділ уперепусток М. У. — до п. Коваленка". От і пішов я. Прийняв мене дуже ввічливо, запропонував зайти другого ж дня (я сказав йому, що вже розв'язав справу в Гестапо). От заходжу 6-го. Зустрічає так само привітно, каже, що вияснив: принципово заперечень нема, треба тільки, щоб завідувач відділу культури штадскомісаріату Маер поклав резолюцію, що так само не заперечує, а Маер приїде з відпустки лише 15-го. Треба заждати. Так, треба мобілізувати максимум терпіння...

Напередодні свят (6-го) я ще в ліжку лежав, ледве розплющуючи очі, що закисло від екземи, — обважнілий та геть запухлий і спотворений, — як раптом хтось обережненько постукав у двері. Сяк-так одягся, одчинив. На порозі гарненька, молоденька жіночка, — сіроока чорнявка. Дуже збентежений, вибачаючись за свій вигляд і за безладдя в хаті, запросив її до другої кімнати. Вітається, діловито простягаючи руку, сідає й каже:

— Знаючи ваш стан, галичани посилають вам тисячу карбованців на свята.

Я подякував. Щось невиразне відповіла вона, попросивши розписку. Я знову висловив ширше й ґрунтовніше своє зворушення й подяку. Вона тут же: це, мовляв, наш обов'язок, бо маємо ж одного такого Любченка, що є нашою гордістю. Коротка, сповнена взаємних приемних визнань і спільної широти розмова. Вона пішла, побажавши мені веселих свят і швидкого одужання. Гарна, справді гарна, тепла, лагідна жіночка...

Надвечір — запрошення від Я-х листом. Відповідаю листом, що не прийду: екзема спотворила, отже і сьогодні на свят вечір і всі свята сидітиму в хаті. Нудьга, розпач, але що робити? Послав, і певен був, що не повірять, що я, мовляв, з якихось міркувань теж починаю уникати їхнього товариства. І справді через хвилину 20 з'являється О. Я-й, у вікно стукає:

— Христос родився! Одчиняйте-но, хазяїне! (Одчиняю). Що це ви саботуєте? Ми вас уже два тижні як запросили, а ви... Одягайтесь, ходімо!

Але коли я підніс ближче до лица лампу й показався йому, він одразу збавив завзятість. Незабаром пішов, уже механічно повторюючи, що мене ждатимуть все одно, що там яскравого світла не буде, що я можу, нарешті, обв'язатись якоюсь хусткою.

Свят-вечір відбувся у мене під невеличкою, але дуже гарною ялинкою вдома, — праворуч син, а ліворуч мати. Борщ, вареники з капустою, кутя. Затишно, родинно, просто і трошки сумно за тим, чого нема вже давно.

18 І. 43 р.

Клясична зима. Мороз останнього тижня доходив до 23-25 градусів. Сонце. Сніг іскриться, сніг понависав скрізь, рясно обсипав дерева.

Ще й паморозь пухнаста! А з 4½ годин дня, як завечоріє, місяць підіймається, сяє на все небо. Київ посивів, Київ, як зачарований. Тоді, вечорами, виходжу пробігтись морозяними вулицями. Йду в ці вулиці, як у казку. Яка краса! Яка неймовірна краса! Людей на вулицях зовсім мало — хутір. І хочеться кудись на хутір, на село — оцим морозом, рипучим снігом, місячним шляхом... Яка краса! Я навіть забуваю, що маю спотворене екземою обличчя і саме тому можу вийти тільки увечері. Я, коли б це десь у полі чи в лісі, чи взагалі на відлюдді, — упав би на коліна й молився.

Вчора М. Я-ка прислала робітницю, просить конче прийти у важливій справі. Приходжу увечері. Виявляється: советський літак, що прямував до Англії, десь у Скандинавії зробив вимушену посадку. Знайдено при літуніві важливі документи. ССРСР віддає Англії у концесію на 99 років Мурманськ і Баку. Далі ще відомості: ССРСР уже нема, є **Росія** (офіційно). Так само не червона армія, а **російська** (Підкреслення авторові. **Ред.**). Офіцерам повернено старі права, закликано також старих усіх офіцерів (і емігрантів) до армії. Отже — старі ордени, погони, денщики і т. д. А жидам ордени нові, советські забрано, старшин-жидів з армії відкликано, всіх жидів-військових поєднано в одній військовій частині. На чолі нової Росії поки що Політбюро і Сталін. Але, очевидно незабаром відбудуться там глибші, принциповіші зміни.

Отже, у німців, що так протегували росіянам, провадили взагалі проросійську політику й самі мали на меті створити нову Росію, — вибито з рук важливий козир. Щось мусять вони тепер зробити у противагу. Може висунуть, піднесуть на державну височінь українську проблему? Коли б це вела не партія (наці), що має свої непохитні постуляти, а уряд народний, то, безперечно, українська проблема давно вже дійшла б розв'язання. Проте, сама дійсність, дуже мінлива, примусить і тими постулятами поступитися. Найближчий час може бути дуже цікавий, змістовний, важливий для нас, українців.

Десь тиждень тому — сон. У лісі театр. З ложі бенуару я бачу, як бічним ходом увіходить Гітлер у синій уніформі німецьких залізничників. Заля встає, вітає його вигуками й оплесками. Він починає промову зі сцени, але мені вона вже відома, нецікава, і я тихенько виходжу, щоб зробити щось важливе, а потім вернутися на кінець промови. Я певен, що встигну. Зараз же при узліссі город, а за ним хати. Поспішаю до крайньої хати, проганяю тут якихось дітей, що мені заважають, і сідаю до діла. В цей час там, де театр — силенні вибухи, і я бачу, як розколюється земля, отой город. Але я, зваживши силу вибуху, переконаюсь, що розколини сюди до мене не сягнуть. Вибухи продовжуються, якісь люди панічно біжать, сум'яття втечі, але я спокійно сиджу й переживаюсь. Знаю, що мені треба перевзути тільки ліву ногу, та вже одним за-

ходом наново у чистенькі онучі й шкарпетки перевзуваю обидві. Тим часом якісь молоді жінки крутяться коло мене, немов допомагають чи сприятливо слідкують. Я перевзусь, підвівся, твердо станув.

Вчора в Я-х розмова з Марією такого характеру (вона: — мені не вірять, бо бачать мене в товаристві німців, хоч то українці в німецькій формі; хіба ж можна жити так, щоб не вірити людям?), — характеру такого, що мимоволі викликає до цієї пані упередження, постає думка про співробітництво її з органами німецької розвідки. Дуже примітивно, наївно поводиться вона, забуваючи, що тут люди пройшли вже школу більшовицького чекистського догляду. Ви, ей-право, дитина, пані Маріє, порівнюючи з тим, що ми вже тут бачили й зазнали. Ну, що ж, тим гірше для вас.

Кілька днів тому був Б-й. Він недавно приїхав із Білої Церкви, був і в Сквирі. Там тепер і Бутович. Там, виявляється, давно вже для мене посаду влаштували, (зав. наросвіти), кімнату приготували, двічі людину до Києва по мене з належними документами присилали, але та людина не застала нікого вдома — я тоді лежав у лікарні. А в Білій ждуть досі і ждатимуть ще місяців два-три і посада заступника редактора газети, 1200 карб. на місяць, кімната з освітленням, є їдальня для відповідальних робітників, у якій добре годують. Побачу — може й поїду.

24. I. (1943 р.)

Вчора: раненько о 7-й годині купив радіо-репродуктор, включив — хата трохи ожила; а головне — матиму щодня інформації про стан на фронті (часопису тепер не маю).

Вчора — морока з піяніно, яке досі на старому приміщенні, там ремонт, його обляпали й полонені узбеки на ньому грають, а привезти сюди неможливо, не дають німці ні машини, ні підводи. Підвів мене дуже тамтешній виконроб інж. Н-о, якому я повірив, що він річ збереже й доставить мені ціленькою. Каже він тепер, начебто німці зламали замок у моїй колишній хаті й наказали зробити таке “варварство”.

Вчора — візит сина Г. Н., що приїхав з Ковля. Лист від М. Донцової (просить твори М. Хвильового для перекладу на німецьку мову й вітає з новим роком) та фунтів зо два сала від неї ж. На Волині, як розповідає Н., велика партизанщина, переважно більшовицького спрямування, але є частково й суто-національного, українського. В Ковлі стоїть загін донських козаків, що охороняє залізничну лінію, а всіма ними командує ген. Краснов (отой самий 88-річний, його штаб у Полтаві, настанова: єдина, неділима і т. д.).

Увечері були П. — він нарешті взяв у мене гроші, привіз трохи сала й кіло свинини. Я йому, звичайно, вдячний... В цей час прийшла М. Я. Познайомилась. Потім П. пішли. Марія просила піти сьогодні з нею на концерт, а звідти до неї на обід. Від концерту чемно від-

мовився (не можу ще, мовляв, через лишки екземи з'являтися на таких зборах, як концерт), а обідати погодився. Взяла історію моєї хвороби, щоб через П-ка, який їде до Праги, переслати її й порадитись з якимись там знавцями.

Чутки: червоними взято Ростов, одрізана німецька армія на Кавказі. Сталінград із 200.000 армією давно оточений. Большевики за 60 кілометрів від Харкова. Цукроварні з-під Харкова евакуюються (відом. з Цукротресту). На лівий берег виїзд заборонено. Пасажирський рух взагалі скасовано, ходитимуть лише товарні поїзди, до яких додаватимуть по кілька пасажирських вагонів. Кільце під Ленінградом більшовиками прорване. Є підстави сподіватися евакуації Києва. На фронті проти німців діють сильно англо-амер. авіація і взагалі союзницькі частини. Німці дуже роздратовані.

Голосна подія з людоджерством на Подолі — молодий людоджер вилловлював молоденьких дівчат.

27. I. (1943 р.)

Штадткомісаріят, кім. 66, завкультвідділом Маєр. Жду дві години, бо він десь на нараді. Нарешті з'являється, але ще доводиться ждати — до нього багато німців у справах. І нарешті заходжу. Він уже одягається, бо якраз перерва. Невдоволений (вони всі тепер лихі), брусувато питає, в чому річ? Подаю заяву німецькою мовою і довідку з лікарні. Кличе перекладачку й відповідає: треба щоб зі Львова було потвердження, що Львів (якась тамтешня лікарня) приймає мене на лікування. От і все скінчено. Нарочита плутанина. Знущання. Але я чомусь не дуже вражений. Я ждав, що буде невдача. І щось я передчуваю — так наче це краще, що так вийшло. Натомість має бути щось інше, важливіше, неминуче — його мені готує мій Дажбог. Наївно? Ні, це так. Я так почуваю і вірю.

На селі зараз поширена сентенція щодо німців і большевиків: дай Боже, щоб **це** минулося, а **те** не вернулося. Отже — самовизначення, покладання тільки на себе, на сили **свого** народу, геній **своєї** нації. (Підкр. авторів. Ред.). Прекрасно.

Пасажирський рух на залізниці припинено на два тижні. Віддано Вороніж. Здається, і Ростов. Кавказька армія відрізана. Бої на Дінці (під Харковом). Погано, зовсім погано. В Росії на наркомвнуправ призначено гр. Ігнат'єва (Сік!). Спритна робота американців і англійців. Німці “проспали” парафіни, а проте в учорашньому числі “Н. У. С.” — передова якогось німецького автора, що робить багато незаслужених закидів українцям, невинувато лає їх. Ну, це тільки зайвий доказ слабкості — заперечити страхом, погрозою, створити ілюзію сильного самопочування. Так, справи погані. В Росії, видко, велике національне піднесення. Там стягнуть всі сили, натиск відбувається невтомний і дуже потужний. (Продовж. на ст. 31.)

ФУФАЙЧИНА РОЗПОВІДЬ

(Уривок із повісті "Вони повернулись")

...Сотня за сотнею входили в опустіле село. Десь далеко стогнала земля, червонів небосхил від пожеж, снопи світла лизали сніжні хмари з німим благанням — рятунку...

А як світанок затремтів морозними самоцвітами, — затріщали рушничні постріли, — вартові поспішно били на сполох.

Сонні люди вискакували із хат назустріч ранкові й падали подірвані кулями. А тимчасом довкола села, із-за сніжних горбів, випливали вітрильнички білих халатів сіючи смерть все ближче й ближче.

І падали піхотинці, не встигнувши наповнити груди морозним повітрям, не збагнувши лиха, навіть не побачивши ворога.

Решта, що ще не встигла вискочити з хат — відкрила безладний огонь через вікна, проте смертельна петля все звужувалася, затягаючися над селом.

Клекотіли кулемети, тріщали постріли рушниць та не могли вже зупинити смілого наступу очайдухів.

А спереду лещетарського батальйону, розпустивши білі крила халату, із швидкістю вітру летів командир ворожого загону. Було видно, як він час від часу кричав, віддаючи накази, перериваючи їх чергою із автомату у сторону зближаючогося села.

І дійсно, лещетарі на його команду зупинили свій біг, залягаючи. Лише декілька сміливців, відділившись від решти й не зважаючи на хуртовину пострілів, якими привітали їх піхотинці, продовжували свій шлях, застеляючи його трупами. Здавалося, що вже ніщо не могло зупинити цього шаленого бігу. Зненацька у декількох місцях блиснуло світло — це ті кому судилося досягнути хат, пробували запалити село із усіх боків.

Тепер настав кінець піхотинцям.

Аж раптом на обрії, у запіллю лещетарів, показався вершник... другий... третій і незабаром горбки ясно вкрила кіннота.

Схаменулися лещетарі та жаль, що не впору...

Аж ось від кіннотчиків вихопився вершник з білим полотнищем на шаблі — лещетарям пропонувано здатися.

Але у відповідь командир лещетарського батальйону махнув автоматом і вершник, мов підкошений, упав на гриву сполоханого коня...

Увірвався терпець кіннотчиком: шугнула в небо червона ракета, блиснули шаблі, крик вихопився із сотень грудей і кіннота, підіймаючи сніжну куряву, полетіла у наступ. Мабуть не судилося піхотинцям згинуть...

Цим разом смертельна петля затяглася над батальйоном: піхотинці заохочені підмогою кинулися й собі в атаку. Проте лещетарі сприйняли цю різку зміну з холодним спокоєм. Дружний вогонь їхніх автоматів був запорукою непохитної волі — продати, як найдорожче, своє життя. Ці люди не

знали, що то є страх, сміливо дивилися в очі смерті, п'яніли в боротьбі... Вони бачили свій неминучий кінець.

А як ооскаженілі кіннотчики кинулися в атаку — вони затягли пісню. Вона все ширшала, наростаючи дзвінками голосів, перепліталася з тріском безконечних пострілів.

Перед нею, пісню, з поспіхом розступалися сніжні хмари, зачудовано слухав мелодію смерті ліс, у німому захваті лежала земля, навіть вітер-пустун на хвилину затих...

І падали білі халати розсічені сильним ударом шаблі надвое. І стогнала земля, стримуючи ридання, а вітер, схопивши в оберемок останні акорди життя, — летів буревієм далі на захід, розносячи пісню хоробрих по вільних закутках землі...

І вмисли лещетарі, стоячи перед численним наступом ворога, не думаючи про втечу, не просячи помилування.

Майже третя частина залишалася від батальйону, але й ті, що були ще живі, не благаючи пощади.

І знову тріщали кості, іржали коні без вершників, топчучи червоно-білі покоси. А за хвилину й того не стало.

Впав останній оборонець. Батальйон лежав порубаний рівними рядками. Дехто, ще живий, підпливаючи кров'ю, останнім зусиллям пробивав свої груди ножем, поки ще не встигли надійти санітари...

Порідівші лави кіннотчиків разом із рештою піхотинців святкували перемогу, але... без полонених.

Тимчасом на обрії показалося сонце, глянуло косим промінням, освітивши долину й поспішно зникло за свіжою хмарою.

Почав падати сніг, поволі накриваючи білим покривалом все те, що ще недавно звалось фінським "Жіночим батальйоном смерті"...

Фуфайда замовк. Мовчали й ми, прямуючи до хліва.

На його дверях чиясь дбайлива рука написала: "Вхід заборонений". Поки Петренко відкривав дві дошки, прибиті на дверях навхрест, я ще встиг прочитати декілька речень написаних збоку дверей, які були чи не вершком безглуздя й аморальності.

Фуфайка не збрехав. У хліві були дійсно жіночі трупи складені у штабелі, неначе дерево. На нас глянули мертві, льодові обличчя (розтріпані коси, подібні морському туманові) — суворі й спокійні, як скута гранітом північна земля. Ті, що були посічені на капусту, складено було у величезну піраміду.

Ми хвилину дивилися на них, перемагаючи страх. Потім рука мимоволі стягнула з голови вухату шапку...

— Ліпше згинуть в нерівнім бою стоячи, чим плазувати ціле життя на колінах! — це був голос, як звичайно, Микули.

ІВАН РАКОВСЬКИЙ ЯК ПРИРОДНИК

Доктор філософії Іван Раковський належить до плеяди кращих наших вчених. Визначний український антрополог, любий вихователь української молоді, неперевершений популяризатор досягнень української й світової науки, високоавторитетний громадський діяч і зразковий батько родини — такими словами можна окреслити цю визначну постать сучасності.

Тематика його наукових досягнень була найширшого діапазону, або точніше природознавство в цілому, від космології (науки про всесвіт) до фізіології людини. Ділянки його громадської діяльності були також не вужчі: організатор "Рідної школи", видавець і редактор

газети на Покуття, організатор, натхненний і довголітній працівник природничої групи НТШ, а під кінець свого життя голова НТШ.

Хоча Іван Раковський цікавився всіма ділянками світового і українського природознавства, проте він був впершу чергу антропологом, учнем і послідовником світових вчених в тому числі й славнозвісного Хведора Вовка. Маючи широку сучасну європейську освіту і знання мов, німецьку самоорганізованість і працьовитість, лагідну вдачу а до всього того ще й надзвичайну пам'ять, Іван Раковський скоро став в перші лави борців українського народу на науковому фронті.

Народився Іван Раковський в священничій родині, в с. Протеси, Рогатинського повіту в Галичині. Патріархальне родинне життя, сільське оточення і мальовничі образи доволішньої природи пробудили у нього ще за молодих літ пильність, цікавість і любов до таємниць життя на землі. Перебуваючи ще в народній школі, а пізніше в гімназії, Іван Раковський систематично почав спостерегати і науково осмислювати щоденні явища в природі. Вивчаючи філософію у Львівському університеті (1892-1896), почав науково працювати в ботанічній і зоологічній лабораторіях. Професор зоології Львівського університету Дубовський, за визначні здібності обрав його асистентом і лише греко-католицьке визнання стало на перешкоді до затвердження кандидата на це становище.

Після закінчення університета, в 1896 році, Іван Раковський блискуче складає іспити і набуває право ви-

кладати природознавство в гімназіях. З того часу й починається його широка наукова і громадська діяльність. Працюючи в школі (з 1901 р.) він готує докторську дисертацію, видає часопис Покуття "Поступ", друкує перші свої наукові спостереження і науково-популярні праці, за що обирають його членом Математично-Природничо-Лікарської Секції НТШ. Та молодий адепт науки тим не обмежується, він шукає всяких можливостей для дальшої чисто наукової праці. В 1903 році вивчає зоологію у Віденському університеті, у проф. К. Гробена, а восени, повернувшись до дому, складає докторський іспит на філософському відділі Львівського університету. В цьому ж році відомий український антрополог Хведір Вовк організовує антропологічне вивчення українців у Галичині. Для цього він приїздить спеціально з Парижу до Ів. Раковського, і разом розробляють план праці, щоби в наступні роки (1904-1905) його здійснити. Для цього вони вдвох об'їздять Лемківщину, Гуцульщину і проробляють масове дослідження населення.

В 1908 році, на запрошення проф. М. Грушевського, тогочасного голови НТШ, Ів. Раковський переноситься до Львова, стає секретарем НТШ і продовжує ще з більшою наполегливістю наукову, педагогічну, видавничу і громадську діяльність. Він бере участь в проти-алкогольному рухові, для якого зробив величезну послугу, написавши низку науково-популярних статей, брошур, які і сьогодні не втратили своєї вартості.

На цьому місці треба згадати, що Ів. Раковський від природи мав велике духове багатство, але не мав доброго здоров'я. Ще на четвертому році університету, доглядаючи хворого на сухоти товариша, сам захворів на цю страшну хворобу, яка все життя його мучила. У зв'язку з цією хворобою, Ів. Раковський в 1910 році мусів виїздити на південь Франції для лікування. Перебуваючи в санаторії, і приймаючи спеціальні лікувальні процедури, він, "щоб не марнувати часу", розпочав наукову працю над морською фавною в зоологічній лабораторії Французького Океанографічного Інституту в Монасе. Ці дослідні сприяли Ів. Раковському стати висококваліфікованим зоологом і творили базу для дальших дослідів.

Перед самою першою світовою війною Ів. Раковський дістав наукове відрядження до Петербургу й Парижу, для виконання спеціальної габілітаційної праці. В Петербурзі Ів. Раковський працював в 1912 році, в лабораторії Хведора Вовка, а в Парижі, в 1913 році в "Ecole d'Anthropologie de Paris" і в "Museum National d'Histoire Naturelle".

За цей період він крім досконального вивчення антропологічної техніки, вивчав кістки неолітичних і передісторичних людей, а також виконав дуже цікаву працю на тему "Антропология фінського народу".

Війна 1914 року перешкодила Ів. Раковському остаточно розробити зібрані матеріали. Зате, виїхавши до Відня, він разом з Ст. Рудницьким почав розробляти проблеми пов'язані з географічною самобутністю України, в "Досліднім Інституті Сходу і Орієнту", а крім того виконував свої любими антропологічні праці у Віденському Антропологічному товаристві у д-ра Пих'а.

Відродження українського народу і відновлення української державности в роках 1917 і аж до другої світової війни — принесло Ів. Раковському нові можли-

вості праці для рідної науки і неодноразові розчарування. З організацією шкіл, чи то на Східних землях чи на Західних, Ів. Раковський скрізь фігурує як основоположник і натхненник цієї важливої ділянки українського будівництва. З організацією першого українського університету в Кам'янці-Подільському, Ів. Раковського обирають на катедри зоології і антропології. Однак військові події не дали йому можливості скористати з цієї нагоди. Лише з організацією Українського Таємного університету у Львові Ів. Раковський бере в ньому участь від початку аж до закриття, викладаючи зоологію і антропологію, часто у себе дома. Він віддавав цілковито своїм викладам, тому вони були завжди цікаві й доступні, хоч і строго наукові. Цікаво відмітити, що мешкання Ів. Раковського завжди було для цієї мети пристосоване і являло собою правдиву лабораторію: численні таблиці на стінах, колекції зоологічних препаратів і величезна бібліотека завжди були до послуг студентів. Також під час німецької окупації, при організації т. зв. "Фахових курсів" — цих німецьких ерзаців високих шкіл, Ів. Раковський викладає антропологію на медичному факультеті і астрономію та антропологію на хемічному. В греко-католицькій семінарії викладає також астрономію. Ці факти свідчать, що в особі Ів. Раковського українська наука мала найвищої кваліфікації вченого й педагога та теоретика-природника. Про свої наукові праці він доповідав не лише на зібраннях українських вчених, впершу чергу в системі НТШ, але також на міжнародних з'їздах і конгресах. Наприклад, в 1924 році він брав участь на міжнародному конгресі слов'янських етнографів і географів у Празі, де виголосив доповідь на тему "Антропологія українського народу". В 1927 році на такому ж конгресі в Варшаві не лише виступав з науковими доповідями, а й спричинився до полагодження опозиції польської делегації, яка з початку не хотіла погодитися на участь українців. Лише завдяки поставі Ів. Раковського, що очолював нашу делегацію, українців не лише було допущено, а й навіть прилюдно перепрошено. Так українська наука здобула чергову перемогу на міжнародному форумі.

ГРОМАДСЬКА Й НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Іван Раковський брав участь у всіх важливих подіях і працював у всіх ділянках життя українців в Галичині. Маючи дар Божий "слова і легкого пера", Ів. Раковський не змарнував його, а помноживши передав нащадкам. Як ми уже згадували, в 1901 році, викладаючи природознавство в школі, він разом з тим видає Покутську газету "Поступ", пізніше, і все своє життя, працює як співробітник, або редактор майже всіх українських часописів і журналів, де друкує численні наукові і науково-популярні праці. І справді, переглядаючи тепер комплекти цих газет і журналів, мимоволі звертається увага на численні статті, рецензії, замітки, особливо у різних святочних і ювілейних виданнях. Можна сказати з певністю, що немає ні одного святочного видання де б не було більшої чи меншої статті Ів. Раковського. Також і численні наукові, видання НТШ, а в першу чергу праці Математично-Природничо-Лікарської Секції рясніють його працями на природознавчі теми. Його ж заходами і під його редакцією видано також першу в Україні капітальну працю Загальну Українську Енциклопедію.

Громадська праця Ів. Раковського була тісно пов'язана з його фахом Українського природознавства. Як

ми уже згадували, в 1908 році Ів. Раковський був обраний секретарем НТШ, а разом з тим і пізніше був членом різних секцій і комісій.

В період праці Ів. Раковського в НТШ (при головуванні М. Грушевського), припадає найбільший розквіт цієї, як казав М. Грушевський, "без титулу — нашої фактичної західно-української академії". Тоді було придбано новий будинок (між іншим для купівлі його склали пожертви: Є. Чикаленко 25 тисяч, а Василь Смирненко 100 тисяч золотих карбованців.), впорядковано музей, особливо археологічний відділ (разом з Х. Вовком). Багато спричинився Ів. Раковський до організації Природознавчого музею в 1910 році і переорганізування його після першої світової війни (в 1920 р.).

За участі Ів. Раковського організовані були також Інститут нормальної і патологічної психології (керівник — проф. С. Балея) і Хеміко-бактеріологічний інститут (керівник д-р М. Музика).

За активну працю в галузі природознавства Ів. Раковський був обраний в члени таких наукових товариств: Товариство ім. Коперника (з 1898 р.), Російське товариство антропологів (з 1912 р.), Об'єднання антропологів Франції (з 1913 р.), Об'єднання антропологів Австрії (з 1915 р.), Антропологічний кабінет і в співробітники антропологічного журналу Української Академії Наук в Києві (з 1925 р.), Комісія для дослідження кров'яних груп при УАН (з 1926 р.), Українське Історично-філософське товариство в Празі (з 1941 р.) та інше. Наукова діяльність і наукове зацікавлення Ів. Раковського була дуже різноманітна, зате науководслідча праця обмежувалася до антропології українського народу. Проте написав і видрукував Ів. Раковський таку кількість праць, що більш-менш солідний огляд їх вимагає спеціального реферату. Тут ми обмежимося лише загальним окресленням найголовніших.

Наукових, експериментальних праць, що цілком оформлені і видруковані в українській, німецькій, французькій, польській, чеській і російській мовах нам відомо 19. Перша на тему "Причинки до анатомії п'явки" видрукована в 1897 році, а остання "Метеріяли до антропології Українського народу" в 1927.

Щодо популярних і науково популярних, то кількість перших взагалі не можна визначити, бо досі ніхто не зладив бібліографічного показника їх, щодо других, себто науково-популярних, то нам відомо 19. Перша "Зоологія для вищепочаткових шкіл і гімназій", видрукована в 1917 році, а остання "Новий світогляд сучасної науки" в 1947.

Готові до друку і є або в портфелях видавництва (НТШ), або в родинному архіві: "Антропологічні прикмети українського народу", "Антропологічні прикмети поліщуків", "Природознавство України", і "Цілющі рослини". Не можна не звернути уваги на характерні особливості наукових праць Ів. Раковського. Хоч за вужчим фахом він був антропологом, і основні його наукові праці присвячені цій ділянці, проте тематика Ів. Раковського в цілому була надто різноманітна. Ми пояснюємо це тим, що будучи учителем природи і природознавства в гімназіях, де, як відомо, треба було учити про все, від космології до анатомії й фізіології людини, Ів. Раковський настільки творчо входив в окремі ділянки природознавства, вичитував усе з найновішої літератури, реферував, нотував все потрібне, що врешті у нього складалася не сяка-така уява про стан цієї науки, а правдиве, науково обґрунтоване знання, яке дуже легко вбирав в літературну форму популяр-

ну, науково-популярну, або наукову, в залежності від потреб і вимог. А ці потреби на ґрунті безпощадної конкуренції, польської, підпертої владою й валютою, і української культури, — були дуже великі. Тому Ів. Раковський писав підручники, книжечки для науково

популярної бібліотеки, популярні статті до альманахів, календарів, журналів і газет тощо. Так він популяризував праці світових і українських учених, а також свої, хоч у цьому відношенні він був може надмірно скромний. Як правило, у нас серед вчених прийнято "погорджувати" популяризуванням наукових досягнень, вважається за "непристойність" правдивому вченому принижуватися аж до популярних статей чи брошур. Це велика хиба і шкідлива так для науки, як і для справи культурного піднесення народу. У таких випадках "коріфеї" пишуть глибокодумні наукові трактати, які читають лише вибранці, а популярну літературу творять малознаючі і малосвідомі особи, тому їх продукція справді маловартісна. Та справжні діячі науки й культури, справжні творці нових вартостей завжди поєднували в собі риси добрих науковців і ще кращих популяризаторів. Для прикладу скажемо про І. Мечнікова, П. Тутківського, Ст. Рудницького, Ол. Богомольця та інших. Таким був і Ів. Раковський, він мав у собі "іскру Божу", що не жеврїла, а палала для освітлення добра і правди. Його популярні і наукові праці свідчать про велику любов до свого народу, своєї науки, свідчать про велику працездатність і ще більше уміння, не лише науково, а й популярно сказати про великі і малі речі й події. Ми певні, що в умовах власного державного життя, в умовах нормального розвитку видавничої справи, Ів. Раковський об'єднав би біля себе не один десяток таких фанатиків, яким був сам, і за своє життя написав би і видав не тритомову, а в сотні томів енциклопедію, і не окремі брошури до

науково популярних бібліотек, а цілі бібліотеки з різних ділянок природознавства.

СПАДЩИНА ІВ. РАКОВСЬКОГО

Як наслідок наукової, педагогічної, видавничої та громадської діяльності Ів. Раковський залишив по собі відповідну до обсягу праці за життя спадщину. Ця спадщина має значення і для нас, його сучасників, і для майбутніх поколінь. Обмірковуючи це питання, ми мусимо констатувати сумний стан його.

Політичні події в Україні, а пізніше умови скитання, не сприяли збереженню ні наукових праць, ні неопублікованих матеріалів, ні навіть власного архіву. Нам відомо, що втрачено все листування за попередні роки, але збереглося листування за період останньої еміграції. Втрачено щоденник, що його Ів. Раковський багато років записував. Втрачено велику кількість неопублікованого і навіть науково ще не обробленого матеріалу, головню таблиць з антропологічними вимірами. Але навіть те, що залишилося і збереглося в родині, являє собою величезну наукову й громадську вартість, і вимагає доброго збереження і доцільного використання.

Навіть поверховний перегляд рештків наукового доробку Ів. Раковського свідчить про це. Ми перерахували деякі рукописи, що ми мали нагоду, як кажуть, перелистати і в руках потримати, а саме: Біологія виховання, Найголовніші здобутки науки про природу, Антропологія українського народу, Расові відміни українського народу, Нові здобутки наук, Полісся, Алкоголізм зі стану фізіології, Алкоголіки і алкоголізм, Природознавство України (розділ для дитячої енциклопедії Ю. Тищенка), Антропологічні прикмети українців, та Лікарські рослини. Останні три праці цілком готові до друку.

З популярних праць в архіві є такі рукописи: Гормони, Хемія, Шляхами невідомого, Не казка а дійсність, Вік нашої землі.

З незакінчених праць чи точніше з неоформлених слід згадати: Матеріяли до антропології слов'ян, Матеріяли до антропології поліщуків, Життя в природі (Літо і осінь) — розділ до великої праці. Крім того листування за роки 1944-1950 і картотека бібліографії з різних ділянок природознавства з короткими анотаціями до кожної праці.

Ми вважаємо, що треба увесь архів як слід впорядкувати і в оформленому вигляді передати або до Архіву-музею УВАН, або до бібліотеки майбутнього Дому Культури НТШ. Ми також вважаємо потрібним видати присвячений Ів. Раковському "Збірник Математично-Природничо-Медичної Секції НТШ, тим більше, що такий збірник в основному уже був зладжений автором цих рядків ще в 1949 році. У збірнику крім деяких наукових праць Ів. Раковського (малося на увазі "Антропологію поліщуків") видрукувати по можливості повну бібліографію праць, а також реферати: Р. Єндика "Раковський як український антрополог" і З. Кузеля "Раковський як вчений", виголошені на зібранні професорів УВУ в Мюнхені, присвяченому пам'яті Ів. Раковського. Це буде гідний пам'ятник йому за невтомну довголітню і таку плідну працю.

На закінчення хочемо сказати кілька слів про світоглядіву концепції Ів. Раковського, який ніби передбачаючи закінчення свого життя на землі, а з ним і плодотворчої праці, написав і видрукував в 1947 році в Зальцбурзі останню як раз чисто теоретичну працю "Новий світогляд сьогочасної науки". В цьому попу-

лярному творі автор подав не лише підсумок, а й філософське узагальнення всіх здобутків сучасного природознавства. Він майстерно, на 62 сторінках, витлумачив, що являє собою сучасне світове природознавство. Це не є глибокодумний філософський трактат призначений для вибраних філософів, і не є це філософські мудрування над проблемою буття. Це є підручна книжечка для кожного шкільного біолога, церковного проповідника, а то й узагалі для кожної культурної людини.

Подаючи вдало підібраний фактичний матеріал і відповідні вислови класиків природознавства, Іван Раковський вплітає свої думки й твердження. Наприклад, в кінцевій частині брошури він стверджує таке:

"1. Крім звичайних проявів природи, які ми спостерегаємо нашими змислами, є ще прояви, які для наших змислів є недоступні;

2. Вся природа, — і ця, яку ми спостерегаємо нашими змислами, і ця, що для наших змислів недоступна, — творить одну нероздільну цілість;

3. Всіми проявами тієї цілої природи кермує вища всемогутня Сила, за своєю розумною волею."

"Таким чином, — говорить далі Ів. Раковський, — природознавство стало сьогодні на становищі цілком протилежному до того, на якому воно стояло раніше, на шлях що веде до... Всемогутнього Бога." ("Новий світогляд сьогочасної науки", стор. 61. Зальцбург, 1947 р.).

Подаючи довшу цитату німецького біолога Піперека, про так званий "цей" світ, на якому спирається багато людей, як на єдину справжню дійсність, а насправді це є тільки розумово складені згуртування вражін, наших обманних змислів і нашого, свої сили переоцінюючого, розсудку... Розумово-духова чинність є посередині між людським натхненням і тваринним інстинктом, при чому натхнення є найвищою духовою проявою... Злучений з пошаною подив духових проявів людини, це передумова людської внутрішньої зрілості — це так важна духовна чинність, що її людина мусить навчитися, а першим кроком до цього мусить бути поворот до внутрішнього духового життя... Ми прихо-

димо до переконання, що ми були на фальшивій дорозі життя, бо відвернулися від справжньої природи і від всього, що Боже, та потонули в уявному неправдивому світогляді... Вертаймося до безпосереднього переживання природи, до цього переконання, що справді існує самостійний вищий світ, поза межами туземного, матеріального... "Справді, нас, вихованих у старій матеріалістичній школі, — каже Ів. Раковський, — дивно вражає такий виклад науковця-природника, що в перші хвили робить враження церковної проповіді, але власне, сьогочасні науки природознавчі вважають цілу природу — і видиму і невидиму — величнім храмом Господнім, чудовим твором Всемогутнього Бога, перед яким дослідник клонить голову, повторюючи слова псалму: Бо ось Ти полюбив, та незвісні й таємні речі Твоєї премудрости мені об'явив".

Вкінці своєї праці Ів. Раковський говорить такими словами: "Сьогочасні науки природознавчі стали на чисто ідеалістичному світогляді, якого основами є: 1. Сила (енергія) є вічна і вона є основою всього, що є і що діється в цілій природі;

2. Речовина (матерія) є одною із проявів цієї сили."

А закінчує працю так: "Освічена сьогочасна людина мусить бути визнацем новітнього наукового ідеалістичного світогляду, бо тільки він зближує нас до вічної П р а в д и".

Іван Раковський останній голова НТШ, що вийшов з Батьківщини і працю якого ми тут переглядали, помер 28 лютого 1949 року в лікарні св. Миколая в Неварку в Америці. Там же й похований. Відійшов він від нас на 74 році життя, але був ще в розквіті творчих сил. Навіть у ліжку, на передодні смерті, продовжував працювати над своїми рукописами і читати нову літературу. Ми поділяємо жаль що українська наука втратила повного кипучої енергії але разом з тим скромного діяча. Ми також щиро жаліємо, що лише короткий час мали нагоду з ним працювати в НТШ і УВУ, але і ці незабутні хвилини при ділових і приватних зустрічах, а особливо цікаві і змістовні розмови про минуле і майбутнє української науки, залишається в нашій пам'яті на все життя.

Д-р Івн Розгін

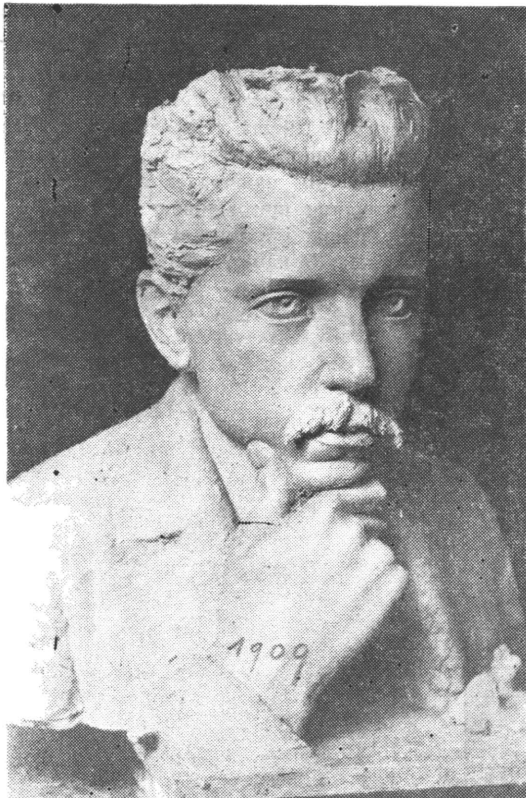
Столиця Канади — Оттава:
Военний пам'ятник.

МОЇ ЗУСТРІЧІ ТА СИЛУЕТИ УКРАЇНСЬКИХ МАЛЯРІВ І РІЗЬБАРІВ НА ЧУЖИНІ

Спомини старого емігранта за роки 1908-1950.

Олександр П. АРХИПЕНКО. Марія К. БАШКІРЦЕВА, уродж. БАБАН. Михайло Л. БОЙЧУК. Володимир К. ВИННИЧЕНКО. Юрій ВОБК. Михайло ГАВРИЛКО. Володимир ГУСЕНКО. Микола М. ГЕ. Олекса ГРИЩЕНКО. Анатоль ГРОМАН. Параскева К. ЕРЕМІЇВА. Сергій ЖОВНІРЕНКО. Лев ЖЕМЧУЖНИКОВ. ЖЕРЕБЦОВА з роду Блякон. Ол. Ф. ЖОЛТКЕВИЧ. Петрина ЗАЛОЗЕЦЬКА. Олександр ЗІНОВІВ. Микола КАШИНСЬКИЙ. КАШИНСЬКА. Василь КОЦЬКИЙ. Адам КОЦЬКО. Фотій КРАСИЦЬКИЙ. Микола Г. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ. Неоніла КРУШЕЛЬНИЦЬКА. Іван С. КАРАХ. Валерина М. КУТЯНСЬКА. Василь М. МАСЮТИН. Володимир М. МОШИНСЬКИЙ. Сільвія НАКОРОВИЧ. Луї ПОДРО. Михайло ПАРАЩУК. Володимир ПОЛІСАДІВШАРЛАЙ. Ілля Е. РЕПІН. Іван СЕВЕРИН. Софія СЕГНО. С. де-СОЛОМКО. Кость М. СТАХОВСЬКИЙ. Яків СТРУХМАНЧУК. Граф Михайло ТИШКЕВИЧ. Володимир ХВЕДОРІВ. Василь ХМЕЛЮК. Петро П. ХОЛОДНИЙ — син. В додатку: Вистава організована родиною Павла Скоропадського в Лозані в 1919 р. Мистецька вистава зорганізована І.Р.О. в Женеві в 1949 р. і інше.

—○—

Михайло Паращук: "Погруддя Євгена Бачинського", 1909 р.

Зрозуміло, що за моє довге перебування на чужині, приймаючи участь в численних національних організаціях і товариствах, прийшлося мені зустрічатися з ви-

датними мистцями, мати з ними листування, а з декотрими й приятелювати. Для сучасного покоління, навіть для істориків українського мистецтва, декотрі написані вгорі імена можливо цілком невідомі. Тим не менш це все Божою ласкою обдаровані артисти про яких було б гріх не занотувати свої спомини. Особливо про тих, хто вже відійшов від нас назавше...

Я не претендую на абсолютну точність, хоч мої спомини завжди базуються на фактичній матеріалі, який я переховую в своїм архіві. Я не збираюся писати ані історії їх діяльності, ані намагатися хоч побіжно охопити їх життя чи творчість. У цих уривках-споминах я буду подавати виключно те, що я сам бачив, що я сам чув, ще й без жадних коментарів. Тому про декотрого буде тут написано надто мало а про інших примушений свідомо зазначувати лише дещо, особливо про тих, що досі живуть і працюють. Жодних чужих джерел я не використовую і свої спомини чи матеріали ними не корегую.

Огляд своїх зустрічей пишу в хронологічному порядку, так, як вони мені траплялися. Мені було б дуже прикро якби хтось з тих про кого тут згадуватиму скотів на мене нарікати з тої чи іншої причини.

Я знаю, що вгодити кому будь (врешті це не моє завдання,) а особисто авторові, є річ майже неможлива, якщо дотримуватися точно дійсності, а тому наперед вибачаюся і прошу бути певним, що я жадної упередженості не маю і ніяк не хочу її триматися...

Стараюся бути якомога стислим і коротким.

1. В. К. ВИННИЧЕНКО

З Володимиром Кириловичем я познайомився скоро по своїм приїзді до Парижу з нагоди урухомлення щойно заснованої "Української Громади в Парижі" членом фундатором котрої він був. Треба було обміркувати коли і з кого скликати установчі збори. Збори ці відбулися 14 лютого 1909 р. в присутності 9 осіб під голуванням адвоката Е. Любарського-Письменного, а наступні, як їх продовження, у присутності 26 осіб і вже під голуванням В. Винниченка. Але він рішуче відмовився головувати в щойно заснованім товаристві, однак згодився організувати концерт пам'яті Т. Шевченка. На жаль, і це були лише в словах, бо В. К. тоді був зайнятий партійними справами і своєю письменницькою творчістю, і тому все більше й більше відсувався від діяльності в Громаді. Але, коли в квітні тогож року заснувалася при Громаді "Артистична Секція", Винниченко почав у ній приймати активну участь. На загальних зборах 19 листопада 1909 р. він від імені "Артистичної Секції" виступив з енергійним протестом проти проголошення в Києві Міжнародного Конкурсу для будови пам'ятника Шевченкові в блискучій промові, що той конкурс мусить бути національним а не інтернаціональним! Як завше у Винниченка-марксиста інтернаціоналіста заговорило почуття націоналіста-патріота...

Винниченко запропонував слідуочу резолюцію від іменя громади: "Будування пам'ятника Шевченкові зараз можна цілком слушно вважати за підрахунок на-

ціонально-свідомих сил українського народу. Буде йому пам'ятник сама нація і не тільки пасивним наданням цегол, але також і інтелектуальними заходами. Саме цей останній мент надходить. Треба виявити себе як народ в таких формах, які найкраще покажуть усьому світові хто ми є, чим жили і хочемо жити... Але в потрібних для того заходах Комітету для будови вже відразу помітна безсилість і брак сил. Запрошуючи на конкурс пам'ятника не тільки українських художників але й інших націй він не зрозумів свого завдання. Нам треба не чудового твору мистецтва, нам треба перш за все підрахувати свої сили і найкраще при тім вивести цей підрахунок. Бо хто справді краще зможе зробити пам'ятника українському національному поетові: Українець чи хто інший? І хіба сподівання допомоги чужих не є лише даремне пониження себе, непотрібний і зайвий захід? Цим приглується ініціатива українських художників, віднімається від них сильний імпульс до творчості, віднімається свідомість покладених на них надій. Не треба боятися що художницькі сили українців ослабі. Хто перевіряв їх? Нам відомі такі сили, що могли б взяти на себе сміливість приступити до цієї роботи. Ми віримо в художній хист нашого народу. Допускаючи ж в цю справу чужих людей, ми самі собі затемнюємо ситуацію. Отже, на кінець ми, "Українська Громада в Парижі", заявляємо свій протест щодо умов конкурсу, ми протестуємо проти недовіря до сил народу, ми вимагаємо змінити умови конкурсу й виключити з його запрошення художників інших націй як цілком непотрібне, зайве й шкідливе."

Я нарочито подав тут в точнім відписи з задержанням стилю цей "Протест", бо він ніколи не був оголошений. Справа ця тоді дуже хвилювала наших різбарів і ціле наше товариство. Однак, з довгих і гарячих дискусій на тих зборах виявилось, що величезна більшість членів була власне за проголошення міжнародного конкурсу. Навіть серед членів "Арт. Секції" була розбіжність думок... Так з того протесту нічого й не вийшло. Винниченкова пропозиція була відхилена.

Не скажу чи в той час Володимир Кирилович вже пробував малювати. Принаймні я ніколи про те не чув і він у відміну від інших малярів не подарував Громаді жодного образка! А треба зазначити, що Громада мала впродовж багатьох років свою власну домівку з читальнею й бібліотекою та добрим хором і улаштувала багато всяких національних імпрез. Винниченко все більше відходив від Громади бо там зовсім не віяло марксівським духом і наші "ес-деки" не змогли в її діяльності зайняти впливову ролю... Були випадки, коли приїжджі члени У.С.Д.П.Р. навіть не заходили до Громади, бойкотували її як надто шовіністичну і народницьку організацію, хоч в дійсності Громада були завше партійна й незалежна.

Статут "Артистичної Секції" випрацював відомий співробітник М. Міхновського інж. Сергій Макаренко, відомий в Громаді під ім'ям "Александровича". У ній були об'єднані всі тоді перебуваючі мистці й письменники, а головою був В. К. Винниченко.

2. О. П. АРХИПЕНКО

Скульптор всесвітньої тепер слави. Багач. Про нього вже написані по всіх часописах світу стоси статей та видані присвячені його творчості книжки й альбоми його творів. В 1948 р. в США відбувалася вже 78

чергова вистава його творів... Не таким я знав Архипенка 45 літ тому! Десь на початку 1909 р., зразу по заснуванню "Української Громади в Парижі" прийшов до помешкання товариства худий, майже обдіраний і знеможений хлопець та представився як артист, брат відомого пасішника і українського громадського діяча в Києві, Євгена Архипенка, якого ми знали з його ж. "Українського Пасішника", що його одержувала Громада до своєї читальні. Це був справжній "малорос", що ледве висловлювався по-українськи. Характером був дуже задиркуватий і невірноважений, так що ні з ким не потоваришував з членів Громади. Однак уступив у члени і одержав членський квиток ч. 50 від 20 травня 1909 за підписом Ярослава Федорука — секретаря і Семена Мазуренка, тодішнього голови Громади, але ніколи членських не платив! Не скажу тепер чому, але він мене дуже зацікавив і я старався як міг його відросійшити! Не раз ходив до нього. Тоді Архипенко дуже бідував, часто навіть голодував. На які засоби він жив, ніхто не знав. Зате добре знали, що він проводить ночі на самім "дні" паризького люмпенпролетаріату... Наші дівчата просто його жахалися! Така артистична богемська натура. З тих часів у мене збереглися кілька його листів, написаних неможливим жаргоном. В однім він прохав зв'язків з рецензентами французької преси. В тім 1909 р. Архипенко мешкав на вулиці де Лянно ч. 4., де мав і своє ательє. Я там бував нераз. Якось Архипенко запропонував мені йому позувати на бюст, але я відмовився, бо не мав тоді й копійки, щоби купити йому глини... Він ходив до Академії Мистецтва, але нарікав, що не має там чому навчитися і волів студіювати в музеях і в природі. Особливо цікавився він тоді модним рухом "кубістів". Добр. С. Г. в газ. "Час" (20. 3. 49) пише, що в 1910 р. Архипенко улаштував свою першу власну виставу в Німеччині. Про це ми нічого не чули і дуже сумніваюся й тепер... Зате знаю, що він уперше виставив свої твори в травні 1910 р. в салоні "Незалежних" у Парижі, де був зазначений в каталозі на ст. 22 так: Архипенко Олександр, нар. в Києві, адреса паризька. А далі під ч.ч. 161-166 занотовані його 6 творів під назвами:

Vendageurs (platre): Les grenades (platre):

Groupe (bas-relief platre): Portait de Mlle S. (platre)

Peinture i Figure en bois.

З них лише одна річ була вирізьблена з дерева, а решта відлиті з гіпсу. Громадяни ходили дивитись на ці твори, дивувалися й ніяк не могли добачити, що це є твори майбутньої світової слави! Не були вони до сподоби й мені. Архипенко пропонував мені купити кілька його творів, але я рішуче відмовився витрачати хоч і дурничку на таку "погань", у якій ніяк не добачиш пуття... В рр. 1911-1913 Архипенко перестав зовсім заходити до Громади, але не чули ми, щоб він тоді заснував у Парижі свою "школу", як пише той самий п. С. Г. в "Часі", хіба, щоб мав кількох наслідувачів, бо знаю, що в 1914 р. була одна паночка Васильєва, яка старалася його малпувати...

У березні 1914, незадовго до першої світової війни, Архипенко знову виставляв свої речі в салоні "Незалежних" і газ. "Ексельсіор" в ч. 1208 від 7. 3. 1914 помістила кілька репродукцій з його творів під виразним заголовком "Кілька химерністів" (бізаррері). Тоді були виставлені його речі: "Боксер", "Гондольєр", "Каруселя" і "П'єро". Окрім мене, здається, ніхто

з його земляків навіть не пішли подивитись на цю виставу! Але Архипенко на те все не вважав і вперто йшов своєю стежкою новатора модерного різьбарства...

Недавно бачив я його світлинку і не пізнав! Певно і мене він би не пізнав... Я й досі не є прихильником його напрямку, але щасливий, що українець вийшов на верхи модерного мистецтва і не заломився в ті жахливі часи своєї боротьби з матеріальними злиднями, які він поборов на початку своєї мистецької творчості...

У Женеві відома книгарня Кундиг організувала виставу творів О. Архипенка 24 листопада — 10 грудня 1920 року, де були виставлені 137 його творів оригінальних і у відбитках та видана була на фран. мові брошура, де поміщена цікава стаття Моріса Рейналя.

3. ФОТІЯ КРАСИЦЬКИЙ

25 серпня 1943 року в Києві українське громадянство врочисто святкувало 75 років мистецької діяльності нашого видатного маляра Фотія Красицького. Не прийшлося мені з ним познайомитися але листувався з ним у 1909 році з Парижу, коли наша Громада зверталася до нього за картками, копіями його картин, що їх видало Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові: Портрет М. Грушевського, Дід, Коло криниці, Над вечір, У свято, Подруги, Дівчатко, а також портрети його великого діда Тараса Шевченка. Наш видатний маляр, який був і революціонер, а тому співчував паризьким емігрантам, радо відгукнувся і прислав 400 карток та 60 портретів (великих) Шевченка. Те, що він мав у Києві, Ф. Красицький подарував Громаді, а до книгарні Т-ва ім. Шевченка мусіли ми заплатити 67 франків або 27 карбованців! Але Громада вислала Красицькому 22 березня 1909 р. 25 франків а решту винна і по сей час!... Ці картки, а особливо портрети Шевченка, які Громада подарувала землякам у Франції, мали величезне освідмляюче національне значення. Не знаю чи живе ще наш любий дідусь Фотій, що писав до нас такі щирі листи?

4. МИХАЙЛО ПАРАЩУК

Скульптор або, як він себе більше любив звати, артист-різьбар, Михайло Паращук, родом з Галичини, приїхав до Парижу в листопаді 1908 р. як стипендіят митроп. Андрія Шептицького. Познайомилися ми напередоді установчих зборів "Української Громади в Парижі" на початку 1909 р., якої він був членом-фундатором. Паращук тоді носив бороду і виглядав старшим від нас. Зірок з неба не хватив і не мав великої інтелігенції, але був солідний працівник і добрий патріот та славний товариш, завше готовий допомогти. Трохи над ним наші соціалісти-революціонери жартували, але всі його любили. Приймав активну участь у діяльності Громади і завше належав до ради, або як тоді називали її, віділу товариства. Як різьбар не мав великого таланту, але його скульптури були цікаві й були на паризьких виставах.

Я часто заходив до його ательє і він навіть виліпив мій бюст, якого громадяни жартуючи називали моїм "нагробником" для цвинтаря. Я маю тільки фотознімку, а самий бюст залишився десь у Парижі у котрогось з антикварів, бо не міг взяти з собою з оголошенням війни в серпні 1914 року. Маю і кілька інших світлин з творів Паращука. Він виліпив непоганий бюст Шевченка, який окрашував домівку нашої Гро-

мади. Невідомо, що з ним сталося? В листопаді 1909 р. він виїхав до Мюнхену, де відкрив свою робітню і одружився з киянкою, яка породила йому доню, а потім працював в Музеї ім. Шептицького у Львові. В 1910 році я відвідав Паращука у Мюнхені і мусив

Михайло Паращук у своєму ательє в Парижі в 1910 році.

сконстатувати великий поступ. Тоді він багато працював над своїм проектом для пам'ятника Шевченка в Києві. Жадної нагороди він не одержав а в журналі "ДЗВІН" (Київ) ч. 2 за 1913 р. на ст. 73 поміщений малюнок, а на ст. 89 деталі з того ж проекту. В час війни Паращук працював в "Союзі Визволення України" і за допомогою Союзу заклав у таборі для полонених українців у Венцлярі ганчарську школу і з того часу почав себе величати "професором"! Там він поставив дуже цікавий пам'ятник поляглим воякам, що й досі стоїть з прізвиськом автора-творця Михайла Паращука на німецькій і українській мовах: "Своїм братам — українські бранці" — синьожупанники. Потім Паращук працював і в таборі Раштат серед сірожупанників і там викінчив пам'ятник Шевченкові!

В році 1920 Паращук належав до дипломатичної місії УНР в Ревелі (Естонія), а потім переїхав до Софії, де теж мав свою різьбарську школу і багато працював серед місцевої укр. колонії, зорганізувавши свято ставлення пам'ятника на могилі Мих. Драгоманова в 1932 р. Саме погруддя Драгоманова є роботи Паращука. Він був головою Громади в Софії.

5. ВОЛОДИМИР ХВЕДОРІВ.

Певно один з численних талановитих малярів-самоуків зовсім невідомих українському громадянству і навіть історії малярства!

Політичний емігрант з Симферополя (Крим) приїхав до Парижу в 1908 р. вчитися мистецтву. Захворів на сухоти але дієтою та вправами глибоких вдихань він, без медицини, зовсім вигоївся і кілька років ходив до Академії Мистецтв, одночасно заробляючи на життя. Нещасливо одружений з жидівкою, лише в 1912 р. від неї визволився і тоді вже з кохання одружився з милою французенкою, з якою виїхав до Провансу на південь, де, як писав мені, став "мірошником", бо його тесть мав великого млина, окріп і намалював багато етюдів... Здається під час першої світової війни був мобілізований і згинув. В 1909 році я у нього

мешкав і товаришував, бо це була справді сердечна й щира людина, свідомий українець. Належав до "Громади". Я його зфотографував, а він мені подарував свої два образки: 1. Ліс зимою в околицях Медону біля Парижу 2. Міст Бесьер в Парижі. Обидва дуже галановиті твори, варті найліпшої уваги. Ніде своїх картин не виставляв.

6. ОЛЕКСАНДЕР ЗІНОВІВ

Знову один з невідомих, але безперечно талановитих малярів-портретистів. Хто були його батьки, звідки він родом і чого приїхав до Парижу ніхто не знав, та й тоді це нікого й не цікавило. Досить, що він був порядна й культурна та вихована людина, з доброї родини і почував себе українцем. До "Української Громади в Парижі" він вступив зразу по її заснуванню в квітні 1909 р. А до Громади можна було вписуватися вільно кожному українцеві, як на Запоріжжі: хто почував себе Українцем та в Бога вірує, той і членом товариства!..

Особисто я з ним товаришував, бо це був шляхтич, добре вихований і, як казав мені, "незаконний син" якогось російського вельможи, а за кордон виїхав з якихось родинних непорозумінь... Стихійний українець, він навернувся до народу своїх предків. Мав своє прекрасне ательє на Бульвар Едгар-Кіне ч. 8., куди я часто до нього заходив і любувався на портрети, які він малював на замовлення і з того безтурботно жив.

У Громаді брав чинну участь, спомагав матеріально і був обраний до Ради. Для Громади намалював цікаву карикатуру "Приятелі Імперії Російської": Микола II, прем'єр міністер Столипін — провокатор Афез! Цю талановиту карикатуру Громада видала як листівку, один примірник якої досі зберігся в моїм архіві. Цікаво, що Зіновів її підписав. Жив він під цим ім'ям, яке не було його власне... Напередодні війни виїхала до Парижу його мати, поважна й багата пані, з котрою я познайомився, і взяла сина додому, бо родинний конфлікт був уже поладжений. Кілька разів я питав себе хто ж він був? Яке його правдиве прізвище? І що з ним потім сталося? Відповіді досі не маю...

7. ОЛЕКСАНДЕР ЖОЛТКЕВИЧ

Це теж один з навернених до свого народу завдяки "Громаді" в Парижі земляк з Київщини. Мав своє ательє в будинку для артистів на вул. Данциг ч. 2 і творив непогані скульптури. Один з його бюстів був виставлений на виставі. Був членом Громади й поволі згадав рідну мову та й писав мені листи, як сам признався, "вперше в життю по-українськи"! Мав безперечний талант. Жив у Парижі до початку першої світової війни, а де подівся потім невідомо...

Я з ним часто зустрічався і старався освідомити національно.

Теж почав був ліпити мій бюст, але не закінчив, бо порядний був лінох...

ПОЛТАВСЬКО-КИЇВСЬКИЙ ДІАЛЕКТ — ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

Передруковуємо цю статтю (зі значними скороченнями) з Київської газети "Радянська Україна" ч. 153 (9360) від 29 червня 1952 р., вважаючи, що вона буде цікава не тільки нашим ученим, а й усім читачам, бо дасть їм змогу уявити над чим працюють наші мовознавці в Україні. Сама теза, що полтавсько-київський діалект є основа сучасної нашої літературної мови нова, але цікаво, що тепер вона поширюється на поняття **національної мови**. Отже, наші вчені в умовах російської комуністичної окупації не тільки не рвуть нашої мовознавчої традиції, а ще й намагаються її розвивати. Крім того ця стаття цікава ще й тим, що в ній подано відомості про теми, над якими працюють наші мовознавці в Україні.

Ми викинули з неї лише ту обов'язкову тарабанщину про "геніяльні праці тов. Сталіна з ділянки мовознавства" та обов'язкові компліменти "старшому братові", цебто все те, що цю статтю тільки псує, бо має стільки спільного з даною темою, скільки мають спільного керченські оселедці з керченською залізною **Редакція.**

Перед нами стоїть завдання вивчити процес формування української національної мови на основі говорів центральної Наддніпрянщини (північної Київщини і південної Полтавщини).

Проблему утворення української народності і її мови наука не розв'язала. Це був тривалий процес, пов'язаний з розкладом Київської Русі. Вже з XIV ст. визначаються риси мови української народності, як і риси російської та білоруської мов, формування яких відбувалося одночасно з українською.

Спочатку українська народність займала Наддніпрянщину, Київщину, Волинь, Поділля, Галичину, Закарпаття і Чернігівщину (Сіверську землю). Мова її мала різні діалектні відмінності з більш або менш вираженими особливостями граматичної будови, основного слов'янського фонду і фонетичної системи. Ці відмінності і визначили певні мовні групи, які можна звести до трьох діалектних масивів: південно-східний, північний і південно-західний. В основному цей поділ на три великі діалектні групи відповідає і сучасному поділові діалектів української мови.

Певні історичні умови, зокрема, економічні зв'язки середньонаддніпрянської землі з північнокиївськими і чернігівсько-сіверськими, переселення як з південного заходу на схід, так і з півночі на південь України, зумовили те, що середньонаддніпрянський діалектний масив, як і взагалі південно-східні говори української мови, в XV і XVI ст. ст. має багато спільного з північними говірками у своїй граматичній будові й основному слов'янському фонді, а в фонетичній системі — з говорами південно-західними.

Особливо помітно на історичну арену український народ виходить у XVII ст., коли він розгортає активну боротьбу за своє соціальне і національне визволення. У визвольній війні проти польської шляхти (1648-1654рр.) провідна роль належала населенню середньої Наддніпрянщини, територія якої згодом стає центром головних подій української історії. Пересування і змішування населення мало величезний вплив на нівелювання діалектних розбіжностей і на утворення порівняно однотипового діалектного масиву середньої і частково пів-

денної Наддніпрянщини. Так виникає велика група більш-менш однотипних південно-східних говорів.

Саме на території Наддніпрянщини, де утворюється найбільш типовий основний масив говорів української мови, розвинувся багатющий фольклор нашого народу — думи, пісні, різні твори найбільш досконалої форми.

В кінці XVIII ст. були об'єднані Лівобережжя з Правобережжям у складі тодішньої царської Росії. Проте Галичина, Буковина й Закарпаття аж до сорокових років XX ст., тобто до возз'єднання в єдиній Українській РСР, лишилися відірваними від основної маси українського народу.

Отже, протягом ряду століть поступово складалися елементи української нації — спільність мови, території, економічного життя та ін. В процесі перетворення української народності в націю вирішальними факторами були поступовий розклад феодалізму і розвиток капіталізму, коли був створений широкий національний ринок. Саме в добу зростаючого капіталізму українська національність складається в націю, а її мова в національну мову.

При формуванні національної мови загальнонародні риси полтавсько-київського діалекту лягають в основу її граматичної будови, словесного фонду і фонетичної системи. А риси переважно місцевого характеру, хоча й поширені в полтавсько-київських говірках, як правило, не стають загальнонародними. Так, наприклад, для граматичної будови багатьох полтавсько-київських говірок характерні форми: перша особа теперішнього часу — **ходю, возю, носю, просю**; третя особа теперішнього часу другої дієвідміни: він **ходе, возе, носе, просе**. Проте ці форми не стали загальнонародними, а так і залишилися місцевими. Або в багатьох київських говірках відомі такі форми прикметників і присвійних займенників у давальному і місцевому відмінках однини: **білі хустці, на мої хаті, на зелені луці**. Ці форми І. Нечуй-Левницький пробував запровадити навіть до літературної мови, але вони так і лишилися вузько місцевими. Візьмімо інші вузько місцеві фонетичні риси: **гряд, ряма, курчя, лошя, біжять, кричать**, тощо. Хоча вони і значно поширені в полтавсько-київських говірках, а проте не стали рисами фонетичної системи загальнонародної мови.

Лігши в основу української національної мови, полтавсько-київські говірки пізніше стають і основою сучасної літературної мови.

В кінці XVIII ст. І. Котляревський на основі полтавських говірок — розмовної мови широких мас лівобережної частини середньої Наддніпрянщини створює свою "Енеїду", а потім "Наталку Полтавку" та інші твори. Далі ці говірки, до певної міри вже як традицію, закріплюють у літературній мові Л. Боровиковського, Є. Гребінки.

Відомі вчені і письменники того часу розуміли вагу і значення мови широких трудових мас Наддніпрянщини в розвитку літературної мови українського народу. Згадаємо, наприклад, М. Максимовича, який у 1841 р. у статті "О стихотворениях червонорусских" радить тодішнім галицьким поетам писати мовою наддніпрянською, вивчати пісні, приказки, приповідки й казки Наддніпрянщини, в яких українська мова розквітла з найбільшою силою і красою.

Були спроби писати й на основі слобожанських говірок південно-східної діалектної групи, до якої належать і полтавсько-київський діалект. Після І. Котля-

ревського в українській літературі виступає Г. Квітка-Основ'яненко, який пише на основі слобожанських периферійних говірок, що мають певні, хоч і не такі вже значні відомості від полтавсько-київських. Але його яочин не був підтриманий і не поширювався.

До Т. Г. Шевченка творчість І. Котляревського, як і Є. Гребінки та Л. Боровиковського була тільки справою запровадити мову певної місцевості до літературного вжитку. Подібне явище спостерігалось в 30-х роках XIX ст. особливо в Галичині. Спроби писати на основі полтавських говірок взагалі не визнавались частиною інтелігенції. Ще в середині 50-х років XIX ст., коли "Наталку Полтавку" І. Котляревського ставили на сцені в Галичині, її мову так "підправляли" в дусі особливостей місцевої літературної мови, що виходив по суті переклад на галицьке літературне "язичіє."

Українська літературна мова, в основу якої ліг полтавсько-київський діалект, стала загальнонародною лише з часів Т. Г. Шевченка, який писав не тільки мовою широких народних мас південної Київщини, але й вбирав у свою творчість мовні скарби багатющого фольклору, що виник на широких просторах Наддніпрянщини. Саме Шевченкова мова стає взірцем для всіх письменників, які жили в Галичині й Буковині, що входили до складу Австро-Угорщини.

Отже, формування української національної мови на основі полтавсько-київського діалекту починається в XVII ст., а остаточне закріплення її в літературі відбувається в середині XIX ст.

Проте розвиток української літературної мови відбувся в несприятливих умовах. Панівні верстви царської Росії і цісарської Австро-Угорщини чинили всілякі перешкоди поширенню мови українського народу. Якщо де і знаходила українська літературна мова своє застосування, то переважно (хоч із значними обмеженнями) в галузі художньої літератури, надто мало в публіцистиці і тільки зрідка в окремих наукових працях. Ось чому до Великої Жовтневої соціалістичної революції в українській літературній мові цілий ряд важливих жанрів і стилів перебував у зародковому стані.

Питання виникнення й розвитку української мови, зокрема ролі в цьому процесі полтавсько-київського діалекту, досліджує Інститут мовознавства Академії наук УРСР. Наукові співробітники інституту працюють над такими темами з цієї проблеми: походження і розвиток української літературної мови (Л. А. Булаховський), говори Київщини (П. С. Лисенко), говірки північної Полтавщини (І. О. Варченко), говірки Переяслава-Хмельницького та сусідніх районів (В. М. Брахнов). Спільно з катедрою української мови Полтавського педагогічного інституту розробляється тема "Говори Полтавщини". Вже написана праця "Полтавсько-київський діалект як основа української національної мови" (П. Й. Горецький). Готується спеціальний збірник досліджень "Полтавсько-київський діалект — основа української мови."

Разом з дослідженням виникнення і розвитку української мови Інститут мовознавства приділяє значну увагу вивченню її діалектної основи. Спільно з катедрами української мови університетів і педвузів республіки розгортається робота по збиранню матеріалів до Діалектологічного атласа української мови, який буде важливим довідником для багатьох суспільних наук.

Ф. ЖИЛКО, кандидат філологічних наук.

СПІВТВОРЦІ "БЕРЕЗОЛЯ"

Доба "Березоля" (1922-1933 рр.) не тільки залишила глибокий слід в історії українського театру, але й була виразно переломовою добою в самому розумінні законів театрального мистецтва. Проте, це ще покищо найменше досліджена ділянка, це біла пляма на мапі історичного розвитку нашого театру. Окремі спорадичні доповіді, нариси і статті з цією тематикою, що з'явилися на протязі останніх років і то лише на еміграції, — ще не дають повного уявлення щодо шляхів розвитку і методів праці цього колективу.

Можливо, що тільки згодом, з перспективи часу, можна буде підсумувати і уточнити всі творчі здобутки "Березоля". А до того часу треба з максимальною фаховістю і об'єктивізмом продовжувати уточнення, виправлення і доповнення вже наявного матеріалу. Одночасно з цим треба повести рішучу боротьбу з кульгаризаторами надбань "Березоля".

Адже сам Л. Курбас вів боротьбу за свої ідеї тільки в суто мистецькій площині. Шукаючи нових шляхів для розвитку і удосконалення театального мистецтва, "Березіль" завжди був запеклим ворогом всього обмеженого і приписового, завжди був непримиримим борцем з проявами натуралізму в театрі, нищівником плоского і спрощеного відбивання життя на сцені. Разом з цим колектив театру ставив своїм завданням перевиховати психіку глядача, виховати з нього активну людину, що поривалась би вперед і вперед, переборюючи в собі залишки старої психології та традиційних звичок. Таке спрямування "Березоля" знаходило свій відбиток в усіх ділянках його роботи: від режисера і художника — до освітлювача і бутафора включно.

В самій режисерській роботі як керівника театру Л. Курбаса, так і запрошених до співпраці вихованих ним режисерів, — характерною рисою завжди була свідомість тієї мети і безприкладна завзятість. Л. Курбас умів натхнути своїх співробітників.

Розшифровуючи суть свого твор

чого методу, Лесь Курбас писав: "...під експресивністю я розумів і розумію певну перевагу активного, деформаційно-будуючого революційного моменту, що комбінує і оцінює перевагу над безвідносною в свідомості нашій, немов би абсолютною, концепцією реальності".

Дехто намагався і ще тепер намагається змалювати Л. Курбаса як самодура-диктатора, що, мовляв, з погордою ставився до інших режисерів і ніколи не мав звички запрошувати когось з них до співпраці. Не варто навіть заперечувати цих нісенітниць. Адже Л. Курбас не один був ініціатором і співтворцем "Березоля". Не він один створив могутні підвалини непересічного театального колективу, що згодом набрав виразно самобутніх національних форм. Плеч-о-пліч з Л. Курбасом йшли такі його кращі режисери-соратники, як: **В. Василько, Б. Тягно, Ф. Лопатинський, Я. Бортник, Інкіжінов**, за ними впевнено прямували режисери молодшої генерації: **Ігнатович, Скляренко, Болобан, Дубовик, Дехтяренко, Ільченко** та інші. Отже, крім самого Леся Курбаса, в "Березолі" співпрацювало понад 10 кваліфікованих режисерів.

Цікаво, що з чотирьох десятків нових вистав, які йшли в "Березолі" між 1922-33 рр., половина з них пішла в самостійній постанові названих режисерів. Так, Ф. Лопатинський був режисером "Машиноборців" Толлера і "Пошились у дурні" Кропивницького. Б. Тягно поставив: "Секретар профспілки" Ленга, "Король бавиться" Гюго, "Бронепоезд 14-49" Вс. Іванова. Я. Бортник режисерував "Яблуневий полон" І. Дніпровського і "Змову Фієско" Шіллера (разом з Л. Курбасом). Відомий режисер Інкіжінов спеціально приїхав до "Березоля" для постанови музичних творів, зокрема оперети "Седі" та "Мікадо" Сюлівана. Реж. Ігнатович наочно показав свою невичерпну творчу фантазію в постанові "Людина-маса" Толлера. В. Василько з величезним успіхом і політичним резонансом поставив "За двома зайцями" Старицького. На

віть такі тоді ще молоді режисери, як Дехтяренко, Болобан і Скляренко успішно реалізували музичну ревію співтворства О. Вишні, М. Йогансена, і М. Хвильового: "Алло на хвилі 477". Характерно, що кожний з названих режисерів самостійно працював над кожною окремою дією (Скляренко — 1. дія, Балабан — 2. дія, Дехтяренко — 3. дія). "Чотири чемберлени" К. Буревія йшли у постанові Скляренка і Болобана. "Народження вельня" — в спільній постанові Болобана,

ОЩАДЖУЙ!

Зменши удвоє
видатки
на куріння.

Машинка робить
твої власні
цигарки.

V-Master

ЦИГАРКОВА
МАШИНКА

5 за
один
раз

V-Master
Папір звичайний
або "вет пруф"
на 200 цигарок
14 центів
В кожній тютюно-
вій крамниці

Бортника і Дубовика. "Товариш женщина" Смолича була поставлена Чистяковою, Скляреном та ще кількома режисерами. Саме так знайшов вдалу сценічну реалізацію "Жовтневий огляд". Не брав безпосередньої участі Л. Курбас також і в таких виставах, як: "Шпана", Ярошенка, "Кадри" Микитенка, "Хазяїн" Тобілевича, "Загибель ескадри" Корнійчука тощо.

Ще наприкінці 20-х років, при співучасті названих режисерів і

кількох досвідчених акторів "Березоля", було накреслено основні контури т. зв. "системи Курбаса". Цінність нової системи виховання актора була настільки очевидна, що її викладання було запроваджене в київському Театральному Інституті, але й в усіх майже середніх театральних закладах України.

Маючи за собою моральну підтримку цілого колективу "Березоля", Л. Курбас сміливо продовжував свою безкомпромісову

творчу працю над вихованням свіжих кадрів молодих акторів і насамперед режисерів. Це були ті кадри, що в своїх серцях несли ідеали нового мистецтва вже навіть після розгрому "Березоля". З певністю можна ствердити, що вони не зрадили цим ідеалам ще й дотепер. І коли знову настане слушний час, — ці ідеали буйно розквітуть в творчих індивідуальностях співтворців "Березоля". Бо співтворці "Березоля" були і будуть. Вони творили і творитимуть.

УКРАЇНЦІ В КАНАДІ

В Канаді загальний перепис населення роблять кожні 10 літ, себто в кожному першому році чергового десятиліття. Останній перепис відбувся у 1951 році. Федеральне бюро статистики в Отаві уже проголосило наслідки минулорічного перепису, які свідчать про наші чергові успіхи в Канаді.

Зріст українців у Канаді за останні 50 років згідно урядових даних виглядає так:

Рік перепису	Всіх укр. у Канаді	% українців до всього насел.
1901	5,682	0.10
1911	75,432	1.03
1921	106,721	1.20
1931	225,113	2.16
1941	305,929	2.66
1951	395,043	2.82

За переписом 1951 року всього населення Канади було 14.009.429 осіб. З того до англійської групи (англійці, ірландці, шотландці та валлійці) належить 6.709.995 осіб, французів — 4.319.167 осіб, німців — 619.995 осіб. Четвертою національною групою є українці, що становлять тепер 395.043 особи.

Щодо окремих провінцій, то за останнє десятиріччя число українців найбільше зросло у східних провінціях, де українців збільшилось з 56.899 осіб у 1941 р. до 107.947 осіб у 1951 р., себто зріст досяг 43.3%. У трьох же степових провінціях (Манітоба, Саскачеван, Альберта) приріст українців за останнє десятиріччя становить лише 9%. А в Саскачевані українців навіть зменшилося на 1.378 осіб. Отже, коли в 1941 році в степових провінціях Канади було 78.9% всіх канадійських українців, то в 1951 їх там було лише 66.3%.

Це виразне пересунення українців на схід Канади слід пояснити двома причинами:

1. Збільшення загального числа українців у Канаді за рахунок приїзду новоприбулих, які здебільша осідали у промислових містах східної Канади і

2. За рахунок економічної активізації старих українських емігрантів, які лишають с.-г. провінції

заходу Канади і виїзять у промислові центри східних провінцій.

На основі перепису 1951 року українці розподілені по окремих провінціях Канади так:

Ньюфаундленд	20
Принц Едвард Айленд	47
Нова Шкотія	1,235
Нью Бронсвик	129
Квебек	12,921
Онтаріо	93,595
Манітоба	98,753
Саскачеван	78,399
Альберта	86,957
Брит. Колумбія	22,613
Юкон	170
Нортвест Тер.	204

А по окремих містах українців є таке число:

Квебек:	Ст. Бонифас	2,194
Монтреаль	Транскона	1,769
Лашін	Брендон	1,573
Сідней, Н. Ш.	Портедж ля Прері	903
Онтаріо:	Селкірк	846
Кенора	Давфин	1,537
Ст. Катеринс	Флін Флон	788
Лондон	Саскачеван:	
Киченер	Реджайна	2,702
Ошава	Мус Джо	1,281
Су Ст. Марі	Йорктон	1,630
Брентфорд	Саскатун	4,116
Оттава	Принц Альберт	1,432
Тиминс	Норт Бетелфорд	495
Виндзор	Альберта:	
Форт Франсез	Летбридж	914
Содбури	Келгари	3,033
Форт Вілліам	Едмонтон	17,310
Порт Артур	Брит. Колумбія:	
Гамільтон	Вернон	806
Нью Торонто	Нью Вестмінтер	714
Торонто	Вікторія	415
Манітоба:	Ванкувер	7,226
Винніпег		32,272

Щодо віровизнання, то українці в Канаді за переписом 1951 року діляться так:

католиків ..... 190.831 особа
православних ..... 172.271 особа
інших віровизнань .... 31.941 особа

До останньої групи мабуть належить і частина байдужих, чи точніше безвірних, себто комуністів. Коли взяти до уваги, що чимале число українців належить до протестантських церков, то можна зробити висновок, що справжніх комуністів (безбожників) у Канаді є мізерна кількість.

Нема сумніву, що офіційні дані не цілком охо-

пили українців. Авторів цих рядків, що в час перепису був у лікарні, наприклад, не пощастило побачити урядового статистика. Очевидно, що це було загальне явище. Крім того якась частина наших людей могла злегковажити питання національного походження і записатись до якоїсь іншої національної групи, що врешті при всякому переписі й буває. Можна припускати, що серед 219.845 осіб поляків та 91.279 осіб росіян, за-реєстрованих останніх переписом, знайшлась би ще одна тисяча українців.

П. Вол.

Д-Р ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

ВАЖЛИВА ПРАЦЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРНУ МОВУ

(З приводу появи "Нарису сучасної української літературної мови" Ю. Шереха)

По багатьох прикрих, але правдивих виявів сучасного українського духового життя належить і факт неспівмірної наукової продукції в ділянці українського мовознавства по цей і той бік залізної заслони. Щоб не бути голословним, наводимо конкретні дані з "Лінгвістичної бібліографії" за рр. 1939-1949, що її з доручення й при фінансовій допомозі ЮНЕСКО видає Міжнародний Комітет Мовознавства в Голяндії (Німвеген). Отак на всі мовознавчі публікації з ділянки української мови припадало:

	в Україні	на еміграції
в рр. 1939-1947	2 назви	11 назв
в р. 1948	1 назва	13 назв
в р. 1949	2 назви	13 назв
разом за рр. 1939-49	5 назв	37 назв

Зезумовно, об'єктивна людина мусить признати, що подані цифри неповні, що так як в Україні, так і на еміграції появилoся більше назв, як наведено в цій міжнародній бібліографії, одначе пропорція, співвідношення, й при повному бібліографічному використанні матеріялу буде, на жаль, не на користь теперішньої продукції на терені нашої Батьківщини. Зайво говорити ще раз про причини, бо вони всякому, хто знає підсоветські умовини, ясні. На цьому місці хочемо тільки підкреслити, що власне на українську еміграцію припав подвійний обов'язок: не тільки науково працювати для себе, для заспокоєння свого наукового сумління, але ще більше для того, щоб надолужити застій української науки, у нашому випадку конкретно: українського мовознавства в теперішнє "время люте" в Україні.

І треба признати об'єктивно, українські вчені на еміграції зрозуміли оцей подвійний обов'язок і в міру своїх сил виконують наказ хвилини. В часі між 1939 р. і 1952 р. вийшла низка праць на еміграції, що займають тривке місце в українському мовознавстві. Напр., великий українсько-італійський словник (коло 80 тисяч слів), великий українсько-німецький словник (коло 100 тисяч слів), перша праця про українські міські говори (діалект Львова), український військовий і летунський словники та інше. Уже по війні появилoся дві граматики української мови по-англійськи, граматика старо-церковно-слов'янської мови, енциклопедичний опис української мови в усіх її аспектах в "Енциклопедії Українознавства" та досить поважна кількість монографічних опрацювань поодиноких питань українсько-

го мовознавства, як напр. наголос, етимології слів, вплив Галичини на розвиток літературної мови, називне речення, тощо. За докладними бібліографічними позиціями пор. згадану вгорі міжнародню бібліографію.

До таких позитивних здобутків українського мовознавства, що їх видано на еміграції, а не в краю, належить праця проф. Юрія Шереха п. н. "Нарис сучасної української літературної мови", Бібліотека Українознавства НТШ. ч. 3, Мюнхен 1951, коштом П. Куреня пластунок-сеніорка "Ті, що греблі рвуть", стор. 402.

Мало є праць, що могли б рівнятися з новою книжкою Шереха. Задумана як повний курс сучасної літературної мови, вона дає заокруглений опис усього багатства української мови в ділянці лексики й семантики (розділ: "Слово"), синтакси й стилістики ("Речення"), частин мови ("Слово в реченні") та звучні ("Фонема й звук"). В додатку подано ще й засади українського письма, тобто основи українського правопису за правилами (хай деякі наші доморослі "реформатори" правопису вибачають за слово!) харківської правописної конференції з 1927 р., або т. зв. академічного правопису.

Що насамперед додатньо вражає користувача цією книгою, це зовсім **новий матеріял**, призбираний самостійно автором для ілюстрації теоретичних міркувань. Просто вірити не хочеться, щоб в умовах еміграції можна було зібрати стільки прикладів-цитат, зокрема з сучасних авторів так на еміграції як і в Україні: поруч Є. Маланюка, О. Ольжича, О. Стефановича, В. Барки, С. Гординського, У. Самчука, І. Керницького, Ю. Косача, Д. Гуменної, Т. Осьмачки й ін., подано ексцерпти з П. Тичини, М. Рильського, Ю. Яновського, Ю. Смолича, Н. Рибача й інших. Правда, Шерех досить "еклектичний" щодо любих собі авторів: не знаходимо в нього ані Мелешка, ані Корнійчука, ані інших із радянської України, ані теж таких як Парфанович, Чапленко, Ендик, Чирський — з еміграційних. Окрім авторів він використовує теж матеріял із народної усної словесности, менше матеріял української наукової й публіцистичної мови. В цілому багатство наведеного матеріялу робить цю книжку своєрідним довідником української літературної мови половини двадцятого сторіччя.

Помилявся б той, хто думав би, що нова праця Шереха, це "граматика" з сухим викладом правил і норм.

Власне модерною методою подачі (місцями може надто популярно-присутній, зокрема в початкових розділах) та угрупованням матеріалу (в початкових розділах найцікавіші елементи мови для звичайного смертника: словник і стиль, а шойно потім більш спеціальні явища з морфології, фонетики й фонології) — власне цим "Нарис" Шереха відрізняється дуже від дотеперішніх підручників української мови й читається надзвичайно легко, просто як літературний есей, власне, справжній нарис. Користуватися може ним кожна людина з середньою освітою й напевно знайде в ньому багато відповідей на мовні питання наших днів.

"Настанова цієї книжки — не приписувати норми сучасній літературній мові, — каже автор у вступі, — а настановлювати їх, виходячи із конкретного її функціонування протягом останніх півтора сторіччя, а надто найостаннішого п'ятдесятліття" (стор. 6). Отакий підхід корисно відбився на книжці, роблячи її свого роду довідником української модерної літературної мови. Це тим більше, що немає в ній нічого вигаданого, нічого витеоретизованого, а все впливає послідовно з наведеного документального матеріалу, що, як сказано, сам у собі теж становить велику цінність.

Шерех належить до тих українських мовознавців, яким не чужі методи модерного західно-європейського мовознавства, що веде, як відомо, свій шлях від Де Соссюра й Бодуена де Куртене. І власне основна заслуга його нової праці те, що вона дає образ системи сучасної української мови, опертий на модерних мово-

знавчих критеріях і методах досліду. Його становище — описово-синхронічне й воно послідовно переведене в цілій книжці. Такий курс, зокрема щодо фонологічної й морфологічної системи сучасної української мови приготував покійний В. Сімович, тільки праця його залишилася частково-викінчена й досі неопублікована. Сімовичів плян зреалізував у мовознавстві Шерех і в цьому основна заслуга його праці.

Правда, як у кожній такій спробі, так і в Шереховому "Нарисі" трапляються недоліки, а то й помилки. Можна з автором дискутувати щодо поодиноких місць, щодо деяких термінів, можна знайти деякі пропуски, а то й перекручення в заголовках цитованої літератури, врешті, фактичні помилки (деякі не відмічені в списку, напр. слово зам. слово на стор. 27, смутни зам. смутний на стор. 31 і ін.), та все це не стоїть у ніякій пропорції до позитивних даних, які приносять з собою ця книжка. Вона — справді цінний здобуток українського мовознавства в половині 20-го сторіччя й важливий крок вперед у досьогочасних синтетичних працях про українську мову.

Треба бути вдячним не тільки авторів, але й видавця цієї праці, а зокрема П. Куреневі Пластунок Сєніорок "Ті, що греблі рвуть", за видання її. Якби так кожний пластовий курінь узявся за видання однієї наукової праці, то ми мали б справді цінну бібліотеку наукових творів із українознавства, а тим самим і велику заслугу перед українською культурою.

ПРОЯСНЕННЯ В ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИНАХ?

("Культура" ч. 6 за червень 1952 р.)

Польський місячник "Культура", що його видає Польський Літературний Інститут у Парижі і редагує Єжи Гедройц, належить до тих періодиків, яких читацьке коло не обмежується виключно власним громадянством. Якби була змога перевести анкету, скільки українців купує й читає цей поважний журнал, ми напевне дістали б число, що здивувало б самих українців. Це факт, що кожне число "Культури" в українських інтелектуальних колах жваво обговорюють, і що українська преса нераз містить уривки чи думки про різні статті з цього місячника. Мабуть таке саме явище міг би журнал віднотувати і в інших еміграційних громадянствах, напр., напевно в литовському та білоруському. Так "Культура" перестає бути виключно польською публіцистичною появою та виконує почесну роль культурного й журналістичного посередника, трибуни для обміну думок кількох східно-європейських народів.

Справа в тому, що "Культура" вже давно перейшла типовий для всієї, щонайменш для більшості, еміграційної публіцистики нахил порпатись у власному еміграційному гетті. Редакційний штаб цього місячника має не тільки першокласних письменників і репортерів, але й політичних знавців та публіцистів, яких прізвища годі поставити поза історію польської еміграції, може й польської культури взагалі. І той штаб, спираючись на такої ж якості кореспондентів у цілому світі, закинув лінію найменшого спротиву, що визначається роз-

стрянням та міркуванням над власною проблематикою. І обрій зацікавлення "Культури" перейшов межі Польщі, польського громадянства і польських справ та отак силоміць втягнув у свою орбіту теж українські справи й проблеми, — такі в польській громадській думці викривлені і нез'ясовані, начеб вони, ті українські проблеми, походять з іншого континенту, може й з іншого світу. Українська громадська думка й публіцистика давно вже відмітила, що з того погляду "Культура" цілком виправдала свою назву, просто вже хоч би тому, що складну й важливу для обох народів спільну проблематику стала розглядати не з вікна польської вулиці, яка в минулому нераз диктувала польську політику у відношенні до українців, а тільки й виключно з погляду реальної політики, отже здорового розуму й перспективи майбутніх сусідських взаємин, розрахованих на довгі покоління. Такий підхід до справи знайшов з українського боку зрозуміле схвалення і якщо в майбутньому ми оминемо в польсько-українських взаєминах небажаних нам непорозумінь та труднощів, — "Культура" зможе сміло вписати поважну частину цих заслуг на свій рахунок.

Нам приємно з чистою журналістичною совістю робити такі висновки про журнал "Культура" в час, коли перед нами 6-е число цього органу з датою червня 1952. Ми прочитали ціле число і знайшли в ньому не тільки статті, рецензії, огляди й оригінальні поезії, що могли б бути прикрасою кожного світового журналу,

але й ряд статей, які наше твердження про позитивну роль "Культури" для формування майбутніх польсько-українських взаємин підтверджують ще більше. До них зараховуємо не тільки "Спогади міністра Шембека", заст. міністра закордонних справ з 1935-39 рр., які відносять прецизию подробиць для історії українців зах. областей та усєї України (напр. заява Пилсудського мін. Іденові, що Англія не розуміється у справах Сходу і що вже в час підтримки Денікіна робила кардинальну помилку та не зважала на 'осторогу польської розвідки, що доля Денікіна розчислена на дні, інтервенція папського нунція у справі польських переслідувань православних священників на Волині, заява проф. Грабського про плани знищення українців у Галичині, польські інтервенції у Берліні в справі Карпатської України і заяви Гітлера в справі його зацікавлення Україною виключно з погляду майбутньої колонії Німеччини й ніколи української державности і т. д.), але й окрему "Українську хроніку", що зайняла в журналі більш 20 сторінок та в якій поміщено, ми сказали б, основну статтю цілого числа "Українці й ліквідація варшавського повстання", пера українського журналіста Бориса Левицького і ще іншу статтю-огляд п. н. "Полоніка в українській пресі".

Згадана стаття Б. Левицького — це не тільки публіцистика чи дискусія з панівним серед поляків фальшивим поглядом, мовби українські військові частини помагали німцям в 1944 році здавлювати польське повстання у Варшаві, при чому допускалися жорстокостей у відношенні до польського патріотичного громадянства та повстанців. Такий погляд сильно ускладнював полякам спокійно підходити до польсько-українських взаємин і хоч не находив офіційного підтвердження польських істориків, панував теж у частині польської преси. Борис Левицький розправився з цим лихослівним поглядом цілковито. Він завдав собі багато труда та розшуків і перед нами матеріал, повний історичних доказів, цифр, дат, навіть оригінальних фотографій документів, які доказують, що варшавське повстання ліквідували різні військові частини, але — і це найважливіше — ніяка, жодна українська. В закінченні своєї документальної статті, попри яку не зможе пройти мовчки ніякий історик того часу, автор розправляє з голословними польськими поглядами про вину українців і наводить цілий ряд доказів про їх наївність та безглуздість. Поміщення такої іменної статті в "Культурі", що є найповажнішим органом польської еміграційної публіцистики, набирає окремої ваги і доказує, як поважно підходить "Культура" до українсько-польських проблем, не раз проти загальної opinii свого власного громадянства. І за цей підхід, сполучений з справжньою журналістичною відвагою, редакції "Культури" належить справжнє признание.

"Полоніка в українській пресі", що йде безпосередньо за 14-сторінковою статтю Б. Левицького — це своєрідне її доповнення. Ця стаття широко розглядає всі важніші голоси, що від 1947 року появилися в українській пресі на тему польсько-українських взаємин, відмічує українські аргументи щодо західно-українських земель та зокрема стверджує, що в тій справі східно-українська еміграція стоїть, всупереч до польського погляду, на однаковому з західно-українською загальною думкою. Отже, українська думка у справі західних кордонів України устійнена і виразна. Ніби на підтвердження, що і в польській публічній думці відбувається зміна в користь українського погляду,

"Культура" публікує в відділі "Листи до редакції" ряд листів, які критикують дотеперішні польські погляди на українську справу й українські політичні вимоги та пропонують перевірити дотеперішнє польське становище до різних проблем українсько-польських взаємин.

Ми вже сказали, що "Культура" — один з найцікавіших та найповажніших органів, що їх видають еміграції підсоветських народів. Перегляд останнього числа того журналу ще раз підтверджує цей погляд, обґрунтований, зрештою, розглядом давніших його випусків. Якби вся публіцистика еміграцій народів, окупованих московсько-советським наїзником, ставила спірні та спільні проблеми цих народів так одверто і ясно, як це робить "Культура" з українсько-польськими взаєминами, то ми давно вже мали б замість поодиноких, корисних тільки для окупанта, фронтів, один спільний протибольшевицький фронт народів і багато зробили б для майбутнього наших народів після звільнення з російської неволі. Поважний вклад "Культури" для такого фронту безсумнівний і заслуговує не тільки на щире признание, а й на наслідування.

Анатоль Курдидик

НОВІ ВИДАННЯ

ПЕРШИЙ ГЕОГРАФІЧНИЙ ДОВІДНИК КАНАДИ

Переорганізована в 1950 році Канадійська Установа для Географічних Назв в Оттаві почала систематичну працю над підготовою й виданням "Географічного Довідника Канади". Саме появилася перший випуск такого довідника, що охоплює південно-західне Онтаріо:

GAZETTER OF CANADA. Southwestern Ontario. Canadian Board on Geographical Names, Ottawa, 1952.

Можна різно підходити до видання цього довідника, однак, так чи сяк він має для Канади незвичайно важливе, сказати б історичне значення. Тут бо перший раз подаються офіційні назви поодиноких місцевостей, осель, пошт, залізниць, річок, озер, заток, гір, горбів і т. д. в поазбучному порядку, з зазначенням їхнього характеру, положення в адміністративному й географічному розумінні. Вже сам характер, що цього довідника видала офіційна установа для географічного назовництва Канади, вирішує його вартість: подана в ньому форма кожної назви станеться беззастережно вирішальною для дальшого вживання даної назви.

Автори довідника використали для праці головні географічні мапи Канади. Над південно-західним Онтаріо вони спинилися тому, що власне ця країна має найкраще розроблену сітку мап. До праці додано спеціальну мапу, що показує адміністративний поділ охопленої в довіднику території.

Немає сумніву, що цей географічний довідник Канади гратиме визначну роль не тільки в практичному житті, в щоденному вжитку, але теж і в наукових працях про канадійське назовництво. Правда, автори лишили справу походження й історії кожної назви, однак їхній довідник буде основою для дальших студій над цими питаннями й буде першим джерелом для відповідного зібрання матеріялу, як відомо, передумови всякого назвознавчого досліду.

Треба привітати появу цього першого випуску й побажати, щоб якнайскоріш появилися дальші публікації цього цінного, потрібного й важливого довідника.

Д-р Яр. Рудницький

Прот. Петро Білон, СПОГАДИ, ч. I. в-во (?) Пітсбург, США, 1952, стор. 164, обкладинка М. Битинського.

Ця велика й гарно видана (на крейдовому папері) книжка є чи не найцікавішим виданням з нашої мемуаристики за останні пару років. В ній зібрано багато цікавого матеріалу з доби українських визвольних змагань, зокрема з ділянки українського православного життя. Читач знайде в цій книзі чимало цікавих відомостей про наших визначних діячів доби визвольних змагань і пізніших часів. Можемо сміло рекомендувати цю книжку всім, хто цікавиться історією нашої доби.

Євген Бачинський, "ЯРОСЛАВ ФЕДОРЧУК, ВИЗНАЧ-ЗНАЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПУБЛІЦИСТ", відбитка з журналу "Україна", Париж, 1951 р.

Ця стаття-спогад про нашого публіциста й громадського діяча написана легко й цікаво, але поруч з тим вона насичена фактичним матеріалом, що надає їй характеру історичної розвідки. Рекомендуємо її всім тим, що цікавляться історією українського життя на еміграції в ХХ. ст.

Інж. Андрій Качор, "ОСТАП ЛУЦЬКИЙ", видання "Кооперативної Громади", Вінніпег, 1952 р., стор. 32.

У цій невеличкій книжечці зібрано головніші відомості про життя й діяльність Остапа Луцького — визначного нашого кооператора й громадсько-політичного діяча в Зах. Україні, що помер на заслання в архангельських лісах. Автор дбайливо зібрав всі доступні йому в еміграційних умовах дані про О. Л., починаючи від дня його народження, аж до заслання.

Олекса Воропай, "УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ" видання СУБ-у, Лондон, 1952, стор. 64, наклад — 4.000 прим.

В цій книжечці, яку можемо рекомендувати всім, особливо письменникам, зібрано значну кількість приповідок від княжих часів до останніх днів.

Юрій Мулик-Дуцик, "ДУХОВНИЙ ПОРТРЕТ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ" (психологічна студія), видання Орг. Українок Канади ім. О. Басарабової, Вінніпег, 1952, стор. 100, двобарвна обкладинка й портрет О. Кобилянської роботи арт.-малювача М. Левицького.

Леонід Полтава, "У ВИШНЕВІЙ КРАЇНІ", новелі, післямова І. Кошелівця, видавництво "Сучасна Україна", Мюнхен, 1952 р., стор. 40.

ОЛЕК. ЗОЗУЛЯ

НЕНАМАЛЬОВАНА КАРТИНА

Саме тоді, коли я мав запалити примус, щоб зварити собі на вечерю якусь саламаху, до кімнати вбігла перелякана сусідка і тремтячим голо-сом прошептала:

— Приїхало чорне авто і вас питають. Тікайте!...

— Утікати? Куди?

З моїх рук випав горщик. Я вхопив валізку і почав туди пхати якусь стару білизну, шматки засохлого хліба, на всякий випадок, прив'язав до валізки нікельовий чайник.

Хтось постукав у двері. Я вхопив валізку і вискочив з кімнати. Передімною стояв двірник і незнайомий в уніформі.

— Ви будете...

— Так, — перебив я незнайомого. — Я вже готовий, можемо йти.

— Так ви про мій приїзд знали?

— Відчував... відчував кожен день.

Ідучи коридором, я бачив яким жалюгідним поглядом проводжали мене сусіди, і ледве помітно співчутливо хитали головами. Та мені вже байдуже було. Мені здавалось, що в цей час я був забальзамований, і навіть не помітив коли сів у авто, і коли піднявся на другий поверх урядового будинка. Але коли розкрились передімною двері, я виразно побачив обличчя голови уряду. Він встав з крісла, подав мені руку й здивовано запитав:

— Для чого це у вас чайник?

— Гадаю, що там пригодиться...

— Ви напевно на північ зібрались, — жартуючи перебив він мене. — Та не моя це справа. Я вас закликав зовсім по іншому. Ви мусите намалювати нам картину "Засідання уряду УРСР". І намалювати так, щоб кожний член уряду був на себе схожий, щоб на вустах була ідеологічна усмішка, щоб на обличчях було видно заможність нашої країни і, найголовніше, щоб кожний сидів без

найменшого ухилу — ні вправо, ні вліво. Намалюєте?

— Один маляр, намалювавши тритисячний портрет, сказав, що він вже може намалювати голову. Я ж такої кількості ще не випродукував, бо останні роки малюю тільки тварин, але коли ви говорите, що "мушу", то вже намалюю.

— А яку ж ви хочете нагороду?

— Нагородіть мене кімнатою, бо з першого дня пролетарської революції живу в лазничці.

— Як у лазничці?!

— Звичайно. Зробив на ванні поміст та й сплю.

— Це ми розв'яжемо в кінці п'ятирічки. А зараз ми вам сплатимо по 200 карбованців на кожну голову члена уряду. Як ви гадаєте?

— Трохи, — кажу, — дешеві урядові голови. Адже ж мені наркомзем платив по 250 карбованців за звичайну колхозну свиню. Чи не можна щось накинути, бо це ж не...

— Ні, ні, — заперечив Григорій Іванович. — Колиб не треба було до музею, ми б цієї картини взагалі не потребували.

Довелось погодитись. Видав мені голова уряду з усіх членів уряду фотознімки і п'ять тисяч карбованців авансу, що конче були потрібні з двох причин: перше — я не мав грошей сплатити за лазничку, і тому мене в перший-ліпший день могли викинути на вулицю, а друге — я вже третій місяць ходив у позичених штанах. Тут, звичайно, було якесь непорозуміння: газети повідомляли, що фабрики збільшили виробництво штанів удвічі, а моє тіло відчувало повну кризу...

Маючи в кишені гроші, мені забажалося відчутти насолоду життя. А з повною кишенею усе дуже легко робиться: купив у перекупки убрання, черевики та зайшов до ресторану "Динамо" і замовив собі аж дві порції антрікоту. На таку розкіш міг собі дозволити тільки член уряду. У цю хви-

лину на мене було звернуто увагу всіх присутніх. Навть одна громадяночка, досить таки симпатична, набралась відваги і запросила мене до танцю. Я не знаю хто вона була, але танцювати так як вона може тільки балерина. І голос мала чудовий. Джаз реве, а вона:

Серце, тобі не хочеться спокою,
Серце, як важко в цій країні жити...

Так минув місяць збагаченого життя. Одного дня викликав мене Григорій Іванович і питає:

— Як ваші справи?

— Половина членів уже сидять, ухилів немає і...

— А ви звідкіль знаєте що сидять?

— Я їх сидячими намалював. Ви ж так наказали.

— А-а-а! Це добре. Але доведеться вам дещо переробити. Викиньте з картини голову ради міністрів Панаса Любченка, його заступника Сухомлина, секретаря уряду Василенка, міністра освіти Затонського, генерального прокурора Михайлика та Чубаря.

— Добре, викину... — а про себе подумав: "яб вас усіх викинув с....."

Прийшов я додому, розклав на своїй ванні фотознімки й розглядаю: і вусаті, і бородаті, і носаті... Жодного приємного обличчя: хоч до поліційного альбому наклеюй. Я так зацікавився урядовими мордами, що... О, Боже мій! Лігво моє розсунулось і всі знімки полетіли до ванни у воду, що сусіди не спустили, купаючись під час моєї відсутності.

Це була справді велика неприємність. Що зімною зробили б, колиб довідались, що я потопив увесь уряд? Адже за одного Хрушова з мене зробили б московського біфштекса. Обережно повиймав я знімки і почав сортувати. Та даремно. Знімки так розкисли, що неможна було розрізнити котра жіноча, а котра чоловіча голова. У такому траурному стані застав мене посланець з уряду:

— Негайно йдіть до уряду. Вас викликає Григорій Іванович.

Іду я до того уряду, а в голові немов у паровому млині гуде. А що як справді старому захочеться побачити, як я малюю?

Відкриваю двері й чую:

— Тепер напевно ще не переробили?

— Переробив, і навіть краще виходить.

— Шкода, що так швидко. Доведеться вам ще раз переробити. Викиньте ще народного комісара земельних справ Паперного, міністра здоров'я Канторовича, міністра місцевої промисловости Алексєва, міністра торгівлі Сапова, секретаря партії М. Попова та заступника голови уряду Шелехеса.

— Добре, — кажу, — викину, з радістю...

Через кілька день одержав я листа, в якому

офіційно говорилось: "Викиньте ще секретарів партії Постишева, Хатаєвича, наркома НКВД Балицького, заступника голови уряду Марчака, членів уряду Хвилю, Демченка та інших..." А тих "інших" було аж 97 осіб.

Щоб забути жахливий випадок із знімками, я вирішив поїхати на кілька тижнів в Ірпінський будинок відпочинку, що своєю красою нагадував справжній рай: ось вам березовий гай, а в тім гаю тече Ірпінь, а над річкою верболози, а між верболозами човен, а в тому човні сиджу я з вудочкою в руках і милуюсь Божою благодаттю. Та на лихо і тут мене знайшли. Мусів лишити цей милий затишок і їхати до того зловісного уряду.

Заходжу до голови уряду і бачу... замість Григорія Івановича сидить якась товстюча постать і уминає курку.

— Я маляр, що малюю картину "Засідання уряду". Ви мене кликали?

— Ум-гу-у...

— Цікавитесь, як я переробив останній варіант?

— Ум-гу-у...

Перекусив він своїми жовтими зубами останню кістку, вивив дві склянки пива та й каже:

— Доведеться вам переробляти картину. Викиньте з неї Григорія Івановича Петровського та членів уряду Бондаренка, Убийбатька, Маркитана, Триліського, Саркіса...

— Так тоді нема кого малювати, — перебив я його.

— А скільки ви вже викинули?

— Більше сотні.

— !?

— Як маєте бажання, я зроблю з вас портрет.

— З мене? Так я ж не член уряду. Я тільки кооптований голова. Ні, більше не малюйте.

— А хто ж мені заплатить за роботу, матеріал. Я ж не винен...

— Гаразд. Ми вам заплатимо ще п'ять тисяч і квит. Тільки принесіть нам усі знімки з членів уряду. Вони нам потрібні.

Аж на цьому слові мене охопив жах.

— Я їх не маю.

— Що?! А де ж ви їх діли?

— Потопив. Ненароком... Я живу у лазничці, дошки на ванні роз...

— Якщо втопили, тим краще. Але коли найдуть у вас хоч одну знімку, то...

— Чи ж я вас обманював би! Колиб від мене залежало, то я б їх живих потопив би.

Видав він мені дозвіл ще на п'ять тисяч і на цьому закінчилось моє малювання картини "Засідання уряду УРСР". Колиб мені пощастило так само заробити ще й на Кремлівському уряді, тоді напевно я був би найбагатшим українським малярем.

У ЧОРНОМОРСЬКОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Одним з захоплюючих видів спорту є полювання. Для того, щоб підстрелити і добути звіра або птаха, мисливцеві доводиться переборювати безліч усяких труднощів. Треба знати і нориви тварини, бути терплячим. Це можна сказати і про полювання з фотоапаратом. Воно також цікаве і захоплююче, але важче і складніше ніж полювання з рушницею. Зате і успіх, що його досягає фотограф-мисливець, може задовольнити повніше. Його фото, коли вони зроблені як слід, мають велике пізнавальне значення.

Щороку мені доводиться виїздити з групою студентів-зоологів у дуже цікаві експедиції в різні кутки нашої країни. За останні чотири роки вдалося побувати на узбережжі і островах Чорного моря — в Чорноморському заповіднику, в заповіднику Асканія-Нова. Всюди при мені фотоапарат-дзеркалка, з яким я не розлучаюсь під час мандрювань.

Зараз передо мною лежить ціла

пачка фотознімків. Ось серія фото, зроблена у Чорноморському державному заповіднику. Тут, на островах, розкиданих серед мілких заток Чорного моря і на пустинному, безлюдному узбережжі, під старанною охороною живуть і розмножуються десятки тисяч чайок, качок, крачок, куликів та іншої птиці. Тут можна без перешкод спостерігати метушливе пташине життя, проводити дуже цікаві наукові досліді.

В заповіднику провадиться щорічно кільцювання десятків тисяч птахів, щоб відзначити шляхи їх щорічних перельотів. Ось перед нами площадка, вся всяяна гніздами морського голубка — однієї з найцікавіших чайок. У гніздах ще знаходимо яйця, хоч вони вже насиджені і подекуди з них уже вилупились пташенята. Гнізда містяться дуже близько одно від одного, часто за яких півметра. Коли птахи сідають на гнізда, здається, що земля вкрита снігом.

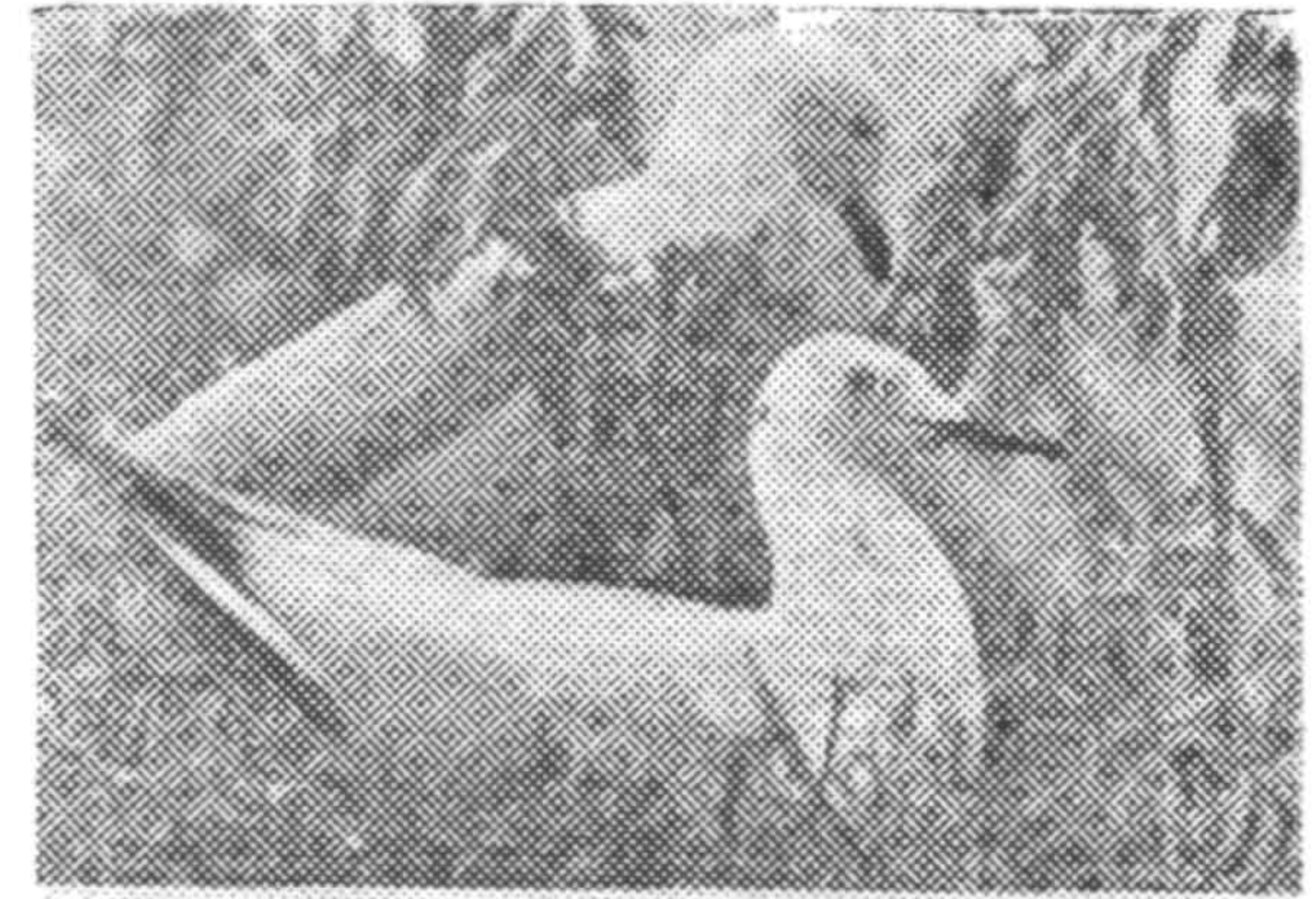
Ось морський голубок: він спокійно сидить на гнізді. Ззаду стоїть другий птах із пари, він охороняє самицю.

А от ми бачимо, як з яйця чайки вилуплюється ще зовсім кволеньке пташеня. За одну-дві години воно обсохне і буде вже бігати й плавати цілком самостійно.

Вдалося зафіксувати на пливці пташеня чайки, що проковтнуло велику ящірку (фото 4). Вона не вмістилась цілком у шлунку пташеняти. Але це не біда: міцні травні соки незабаром перетравлять голову і тулуб, і тоді хвіст ящірки, який стирчить із дзьоба, теж піде у шлунок.

Щоб встановити, куди відлітають наші птахи на зиму, на лапу пташеняти одягається невеличке алюмінійове легке кільце з вибитим на ньому номером і адресою (СРСР, Москва, бюро юних натуралістів, скорочено БЮН). Кільце точно відповідає розмірам лапки дорослого птаха (лапка в пташеняти має товщину майже таку саму, як і в дорослого птаха) і нітрохи не завдає йому (фото 1). Щороку в Москві одержують багато листів з зарубіжних країн із зазначенням, коли і де спіймано скільцюваного птаха.

Всі ці знімки було не легко зробити; доводилось терпляче ждати протягом багатьох годин, щоб птахи

Чайка — морський голубок на гнізді.

Яйце тріснуло, і на світ з'явилося мокре, ще зовсім кволе пташеня — морський голубок.

підпустили до себе досить близько людину і поводитися так, наче їх ніщо не турбує.

Недалеко від Чорноморського заповідника, в дельті Дніпра, в тому місці, де могутня ріка, впадаючи в лиман, поділяється на ряд широких проток, береги заболочені і вкриті непрохідними зарослями високого очерету. Це так звані плавні. Тут розташувалися тисячі гніздових колоній різних болотяних птахів, серед яких найбільш численні чаплі. Ось гніздо найбільшої з них — сірої чаплі, розташоване на заломлених стеблах очерету, над водою.

На іншому фотознімку (фото 3) бачимо пташеня сірої чаплі, яке вже досить підросло, покинуло гніздо і сидить на низенькому дереві у зарослях. За тиждень-два воно зовсім вплиняє і стане схожим на своїх батьків.

Тут же поряд гніздяться і малі білі чаплі — дуже граціозні і красиві птахи. Гнізда їх завжди розташовані на деревах серед зарослей і змощені з гілочок (фото 2). Пташенята білої чаплі покидають гніздо задовго до того, як навчаться добре літати, і прекрасно лазять, чіпляючись своїми лапами з довгими пальцями, по гілках дерев. Коли їм загрожує

небезпека, вони злазять на тонесенькі гілочки у верховітті. Знімати цих птахів доводиться стоячи по коліна або й по пояс у воді, годинами чекаючи, поки вони підпустять до

себе на досить близьку відстань. Нерідко доводиться почепити апарат на шию і злазити на дерево, на скелю, щоб знайти найзручнішу точку для знімання. Але зате як при-

ємно, коли при світлі червоного ліхтаря бачиш, що на фотопапері поступово з'являється і набуває чітких обрисів хороший, повноцінний знімок. ("Україна", Київ.)

А. ЛЮБЧЕНКО

ЩОДЕННИК

Поруч з успіхом на фронті поступово країна правішає, за вимогами і допомогою союзників. А Сталін — унтер-офіцерська вдова, що сама себе висікла. Найбільша компромітація Сталіну, що сам він ліквідує принципи большевизму. Остаточна компромітація назавжди. Це дуже влучно придумано й спритно здійснюється.

Київ почуває себе тривожно. Русотяпи знову ще вище задерли носа, але невідомо, як ще поставляться до них тепер німці. Сьогодні бачив: вивозять конфісковану крамницю Коваленка. В чергах скрізь розмови про поразки німців, зітхання, затайні презирання, непокій, досада, кричуще запитання з очей: що буде?

28. I. (1943 р.)

Через Київ та його околиці пересувається сила силенна війська — на схід. На Фундуклівській та біля Володимирського Собору по під будинками й просто на вулиці повно вантажних військових машин, — польовий шпиталь. У місті з'явилися італійські частини. Скрута з хлібом — пекарні працюють передусім для армії. Ціни на базарі значно підскочили. Сьогодні мама взагалі не могла дістати хліба (дієта!).

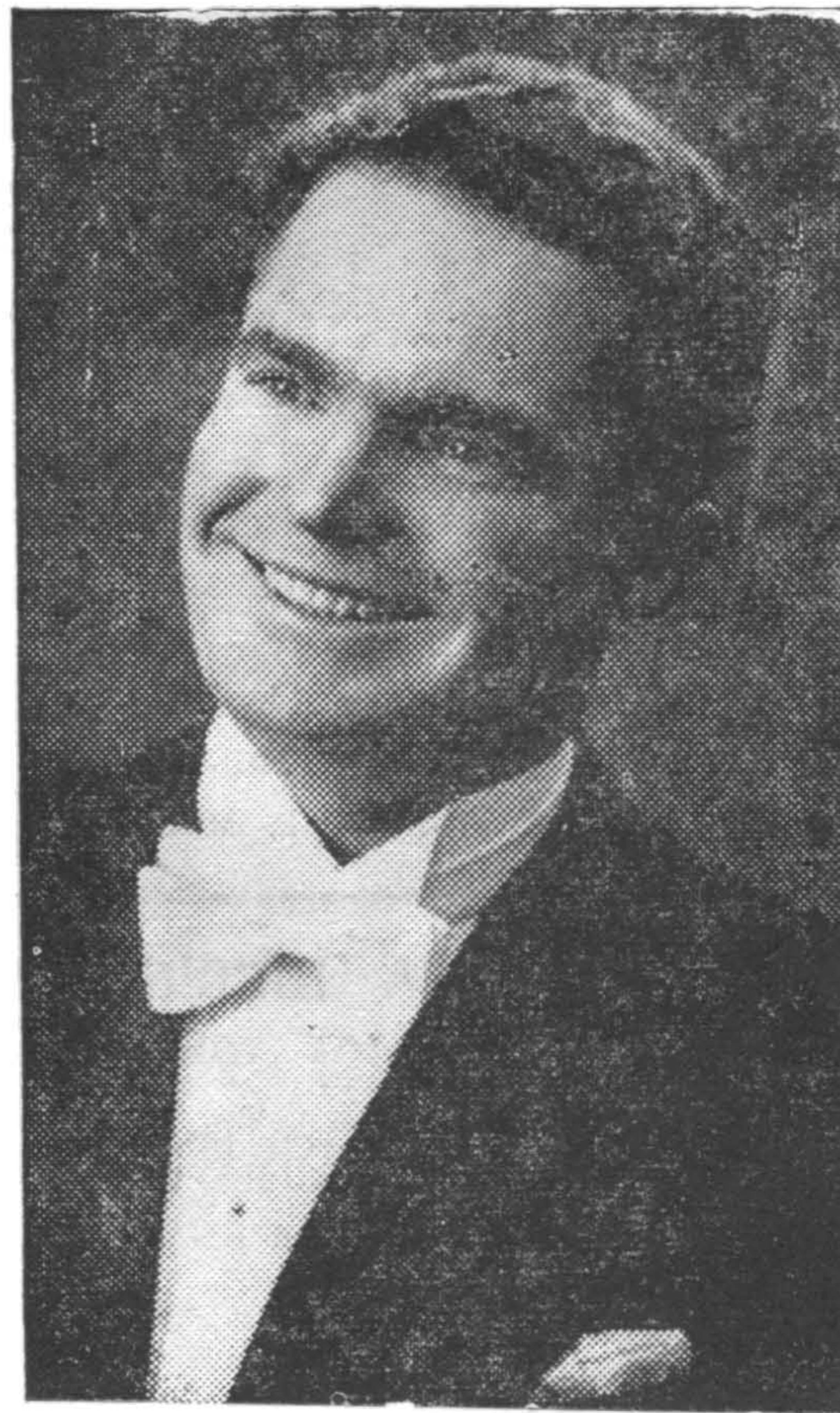
В місті ширяться панічні чутки. Видко, ворог інтенсивно повів агітацію: вже, мовляв, віддано бодшевикам Полтаву, а над Рівним спустився польський десант і захопив місто. Ха!

Вчора повісили наприкінці бульвару Шевченка біля Хрещатика людожера Корнієнка. Він був зірвався, офіцер добив його з револьвера. Повідомлення в газеті, що він вчинив злочин людожерства над 16-літньою дівчиною на ґрунті сексуальному, спочатку згвалтував її, а потім убив і, вирізавши шматок правого стегна, підсмажив та їв. Тут же спростовання, що ширшої організації людожерів, як це пішло настирною чуткою серед обивателів, нема. (Може й навпаки — тільки хочуть паралізувати паніку й уяву пор голод у Києві). Сам Корнієнко людина років 50-55, рудий, вусатий. Отакий дядя!

Сьогодні в "Н. У. С." передова якогось німецького автора дуже прихильна до українців. Це після передучорашньої лайки! Збилися німці з пантелику, не знають на яку уже ступити. Очевидна розгубленість.

З Берліну одержано термінове розпоряджен-

ня подати проєкт латинізованої української абетки. Вчора відбулось засідання правописної комісії під головуванням Завітневича. Я теж брав участь. Виробили абетку, взявши за приклад чеську й намагаючись додержати простоти. Може, нарешті, справді розірвемо цю московську пуповину та формально теж приєднаємося до Європи. Через цю одну кирилицю (й болгарщину) скільки лиха зазнав мій народ. (Далі буде)

7-8 червня ц. р. в Торонті відбувся музичний фестиваль, організований Українським відділом Канадійського легіону в Торонті.

На цьому фестивалі перше місце серед вокалістів-професіоналістів-заяв широковідомий українському й англійському громадянству тенор Петро Черняк, якого ви бачите на цьому фоті.

2-ИЙ ВСЕКАНАДІЙСЬКИЙ З'ІЗД СУЖЕРО.

Другий Всеканадійський з'їзд СУЖЕРО (Союз українців жертв російського комуністичного терору) відбудеться в залі прав. громади в Торонті (404 Батурст) в часі 30 і 31 серпня та 1 вересня ц. р.

В програмі з'їзду крім ділової частини (звіт Головної Управи та перевибори) є ще всенародне віче, на якому виступить з доповіддю на тему "Народовбивство як метода панування Росії в Україні" д-р Іван Розгін (Детройт) — дійсний член УВАН. Д-р І. Розгін — приймав участь у розкопах масових могил у Вінниці, як член державної комісії.

УМЕР ГЕН. ВОЛОДИМИР СІКЕВИЧ

Слідом за недавно спочилим командармом Омеляновичем-Павленком відійшов від нас і генерал Володимир Сікевич, що помер у Торонті 27 липня ц. р.

Покійний народився 23. 8. 1870р., військову службу розпочав в російській царській армії 15. 10. 1888р., а закінчив її 2. 2. 1917 р., коли з цілим своїм полком перейшов на службу Україні. Мав цілий ряд військових відзнак в російській та українських арміях. Крім військової був ще на дипломатичній службі.

Від 1924 року перебував у Канаді, де був особливо люблений і шанований українським громадянством.

Вічна йому пам'ять!

КОРЕКТОРСЬКІ ПОМИЛКИ

В етнографічному записі Н. Щербини "Над Кубаню" ("Нові Дні" ч. 30. 1952) замість: виховували (5-ий р. згори), обернешся, (7-й р. згори, 2- шп., ст. 9), на пантоніми (20-й р. згори, ст. 10), отерепіли (27-28 р. знизу, ст. 10), будода (18-й р. згори, 2-шп., ст. 10), згідно з оригіналом **слід читати: викохували, обернешся, напантамни, отетеріли, будова.**

ВЕЛЬМИШАНОВНИЙ ПАНЕ РЕДАКТОРЕ!

В доповненні до надрукованого в останньому числі "Н.Д." листа, хотів би я додати короткий коментар до одного місця, щоб мене хтось не зрозумів неправильно.

Говорю тут про термін "господарський комунізм", якого я вжив. Під цим словом я розумію господарське пожиття, тобто спільну власність над матеріальними добрими в якійсь суспільності. Одною з таких форм до певної міри є спільноти християнських, а мабуть і

деяких нехристиянських монастирів. Очевидно така форма господарського співжиття може опиратися лише на добровільній згоді всіх зацікавлених. Може бути, що вислів "господарський комунізм" був тут не на місці, але я ніякого іншого на це поняття не маю.

Широ Вас вітаю та бажаю успіхів.

Ваш. о. М. С.

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРИЄДНАЛИ:

Д. Нитченко, Австралія 1
В. Мойсяк, Торонто 1

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЖЕРТВУВАЛИ:

Д-р П. Охінта, Торонто \$2.00
п. В.Лащук, Торонто 1.00
п. Булавицька Н. Міннеаполіс, США 1.00

Дякуємо всім цим нашим прихильникам за їх допомогу. Закликаємо всіх наших читачів піти за їх прикладом і прислужитись до розбудови свого журналу.

Адміністрація.

Деякі наші читачі не змогли знайти підпис до фота на першій сторінці обкладинки в попередньому числі. То — Ялта в Криму. Підпис вміщено на 3-ій стор. обкладинки, перша шпальта внизу.

ЧИ ЦЕ СТОСУЄТЬСЯ Й ВАС?

Ми нікому не накидали й не накидаємо нашого журналу: його читає тільки той, хто його собі замовив. Разом з тим ми не кричимо: "Гвалт! Рятуйте! Поможіть, хто в Бога вірує!" Ми кличемо до передплати, але не з обов'язку, а з доброї волі. Ми віримо усім нашим чатачам і не спинаємо висилання журналу, коли хтось з них спізниться з відновою передплати. Коли ж на наші нагадування ми не маємо відповіді, то мусимо таки спинити висилання. На наше здивування ми дістали кілька образливих листів: ви, мовляв, мені не

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА у 4-ох томах

з наголосами, вичерпними статтями й поясненнями біографічними, літературно-критичними й історичними до кожного твору,

під редакцією д-ра Леоніда Білецького.

I. том уже продається, II. том друкується й незабаром поступить у продаж.

ЦЕ ЛЮКСУСОВЕ ВИДАННЯ

перше й єдине на американському континенті з ілюстраціями, частина яких у барвах оригіналів, у твердій полотняній мистецькій оправі і мистецькій суперобкладинці,

Української Вільної Академії Наук

і Видавничої Спільки "Тризуб", її накладом.

Ціна по передплаті за всі 4 томи \$20.00
окремий том ..... \$ 6.50
при зголошенні до переплати \$10.00
решта — по \$5.00 до трьох місяців.

Зголошуватись на адресу:

Ukrainian Free Academy of Sciences
P. O. Box 3626 Sta. B., Winnipeg, Man., Canada.

НАЙКРАЩІ РЕЧІ І ПО НАЙНИЖЧИХ ЦІНАХ КУПИТЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КРАМНИЦІ

G. Luk's Electrical Appliance Company

Маємо великий вибір електричних й газових кухонь (Мофет стов), холодильників, пральних машин, машин до чищення підлог та килимів, радіоапаратів, диванів (честерфілди), п'яно-акордіони та інше.

ГАРАНТУЄМО: НИЗЬКІ ЦІНИ, ВИГІДНІ СПЛАТИ, ГАРНУ ОБСЛУГУ ТА ДОБРУ ЯКІСТЬ КУПЛЕНИХ У НАС РЕЧЕЙ.

797-799 DUNDAS ST. W. TORONTO, ONT.

— Телефон: WA 9228

ГАРНІ Й ДОБРІ РЕЧІ ПО НАЙМЕНШИХ ЦІНАХ КУПИТЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КРАМНИЦІ

Royce Radio Furniture & Co.

ВЛАСНИК: ЛЕВ ДОПТА

Маємо великий вибір меблів, радіоприймачів, електричних та газових кухонь, холодильників, пральних машин та інших господарських речей.

МИ ВАМ ПРОПОНУЄМО: ЯКІСНІ РЕЧІ, НИЗЬКІ ЦІНИ, ВИГІДНІ СПЛАТИ, ЧЕМНУ ОБСЛУГУ.

Наша адреса:

1529 Dupont St. Toronto, Ont.

Телефон: LL 0175

ФАРБИ

і

ТАПЕТИ — (WALLPAPER)

купите найліпше в

METROPOLITAN PAINT & WALLPAPER CO.

795 Dundas St. W. — EM. 4-6597

Toronto, Ontario

Власник: ОЛ. ОХРИМ

НАЙ ВІДЖИВНІШИЙ
СТРАВНІШИЙ
ДЕШЕВШИЙ ХАРЧ,

ЩО МАЄ В СОБІ ВСІ ВІТАМІНИ, ЦЕ

МОЛОКО

І МОЛОЧНІ

ПЕРЕТВОРИ

СПОЖИВАЙТЕ

ВИСОКОВАРТНІ ПРОДУКТИ

ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОЧАРНІ

ROGERS DAIRY Ltd.

459 Rogers Road, Toronto, Ont.

Phone: JU. 7193.

Л. ЛУНСЬКИЙ ОКУЛІСТ

Екзамінуємо очі, добираємо окуляри на різні недомагання очей, нервовість і болі голови.

Говоримо по-українськи

470 College St. W., RA 3922